

MILORAD BERBAKOV

Novi Sad 2003.

TABAKOVIĆEVA NAGRADA ZA ARHITEKTURU

DaNS

DRUŠTVO ARHITEKATA NOVOG SADA

TABAKOVIĆEVA NAGRADA ARHITEKTURE

najznačajnije priznanje za arhitektonsko stvaralaštvo koje dodjeljuje Društvo arhitekata Novog sada, ustanovljeno je 1994. godine

Znak je priznanja jednom od pionira naše Moderne, istaknutom graditelju Novog sada, arhitekti Đorđu Tabakoviću /1897 - 1971/.

Veće Tabakovićeve nagrade arhitekture, u sastavu : Pavle Žilnik, Miroslav Krstonošić, Tatjana Vanjifatov - Savić, Aleksandar Kelemen, dr Ranko Radović, i Dušan Krstić /dosadašnji dobitnici Nagrade/ i Slobodan Jovanović, u svojstvu predsednika Veća, na sednici održanoj 16. septembra 2003. godine, jednoglasno je odlučilo da se TNA, u 2003. godini dodeli arhitekti Miloradu - Miši Berbakovu , za realizovana arhitektonska dela, urbane prostore, memorijale i mesta, čijem kreiranju se posvetio.

MILORAD - MIŠA BERBAKOV,

diplomirani inženjer arhitekture, Zrenjanin,
Monografska izložba povodom dodele TNA u 2003. godini.

GALERIJA MATICE SRPSKE, Novi sad, NOVEMBAR, 2003.

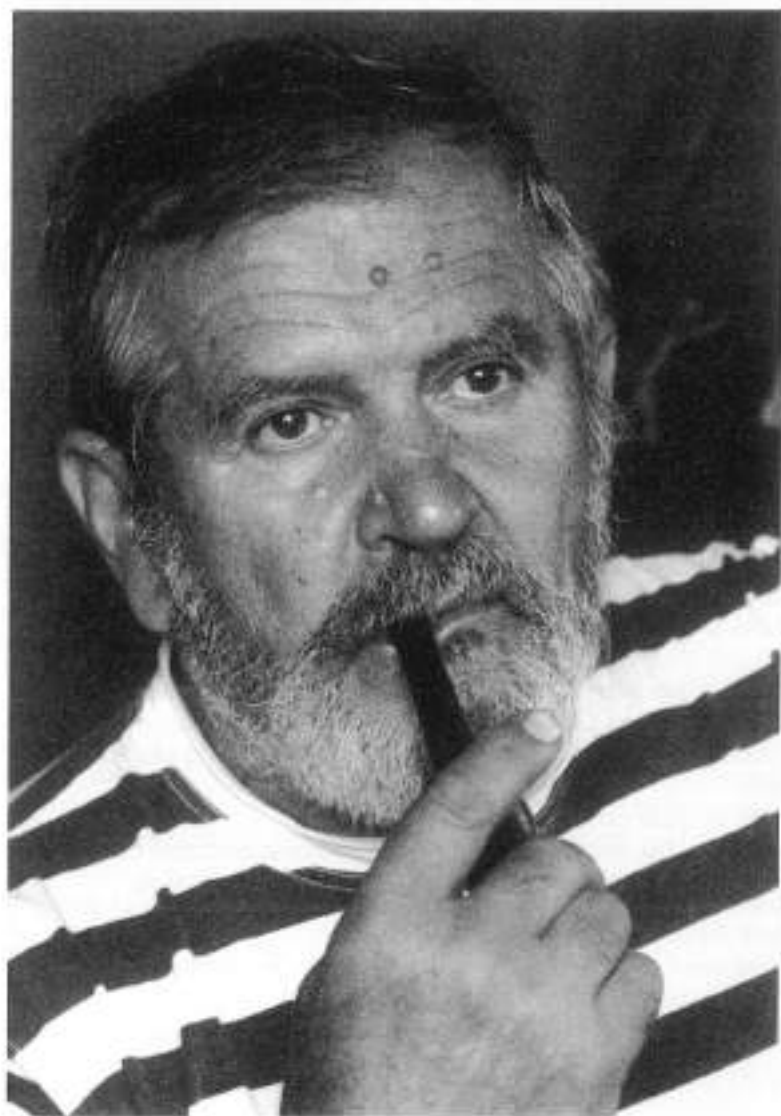
Izložbu priređuje DRUŠTVO ARHITEKATA NOVOG SADA.

Katalog , pozivnice ,plakat izložbe: S. Jovanović

Dizajn: Miroslav Šilić

Štamparija FORMA, Novi Sad,2003.

Plaketa Nagrade: Akademski vajar Milan Trkulja, Novi Sad.

opširno

DANS
DRUŠTVO APTEKARA
NOVOG SADA
- NOVI SAD -

BIOGRAFIJA

Milorad - Miša Berbakov, rođen je u mestu Vojvoda Stepa u Banatu, 1. avgusta 1936. godine. Osnovnu školu započeo je u Novom Miloševu, Malu maturu položio u Novom Bečeju, a Gimnaziju maturirao, 1955. godine, u Zrenjaninu.

Arhitektonski fakultet diplomirao je u Beogradu, 1960. godine u klasi profesora Milana Zlokovića.

Karijeru arhitekta i urbaniste upražnjavao je i razvijao, od 1961. do 2001. godine, u Zavodu za urbanizam u Zrenjaninu. Nastavlja da živi i stvara u Zrenjaninu.

Berbakov Milorad je autor brojnih utilitarnih objekata i enterijera različite namene, kao i memorijala, širom Vojvodine i van nje.

Bavi se dizajnom i slikarstvom, učestvovao je na kolektivnim, priređivao je i samostalne izložbe u Zrenjaninu, Ečki, Novom sadu i drugim mestima. Bio je uspešan učesnik većeg broja javnih urbanističkih i arhitektonskih konkursa širom zemlje.

Dugogodišnji predsednik Društva arhitekata Zrenjanina, član prvog žirija nagrade Arh. Vojislav Midić, a od 1994. do 2001. godine član Veća Tabakovićeve nagrade arhitekture.

Bio je aktivista i funkcioner u stručnim i strukovnim organizacijama arhitekata i urbanista Vojvodine, Srbije i Jugoslavije. Saradnik arhitektonskog časopisa DaNS počev od prvog broja. Održao je brojna predavanja iz oblasti urbanizma i arhitekture, a radovi su mu publikovani, pored u DaNS-u, u Arhitekturi urbanizmu, ČIP-u, Arhitekturi i u dnevnoj i revijalnoj štampi.

Dobitnik je Borbine nagrade za Vojvodinu, 1981. godine kao i niza drugih priznanja.

Istaknuti je urbanista Banata, Vojvodine i Srbije, što je potvrđeno dodelom nagrade Mihajlo Radovanović koju dodeljuje za doprinos teoriji i praksi urbanističkog planiranja u Srbiji, Savez urbanista Srbije.

Urbanizmom Zrenjanina bavio se duže od četiri decenije.

Berbakov je pasionirani mornar na Tisi. Inicijator i učesnik svih dosada održanih skupova urbanista U traganju za idealnim gradom, u Novom Bečeju /1996 - 2003. godine.

IZVEDENI OBJEKTI

Birc kod Šante, ul Koče Kolarova, Zrenjanin, 1961.
Viša Pedagoška škola /danas Tehnički fakultet Mihajlo Pupin /, Zrenjanin, 1963/5.
Spomen česma , Dvorište Gimnazije, Zrenjanin ,1964/5
Galerija "Jovan Popović", Opovo, 1970. / Koautor , Spasoje Krunić/
Spomen obeležje, Fruška gora/ Jabuka, Rohalj baze/, 1974.
Spomenik palim borcima i žrtvama fašizma, Aradac, 1974.
Spomenik palim borcima, Klek, 1975.
Spomen kompleks i Muzej Batinske bitke, Bezdán, 1976/1981.
Spomenik u Melencima, 1981.
Spomen kompleks žrtvama racije i Muzej prve hidrocentrale, Bečež, 1981/82.
Spomenik palim borcima i žrtvama fašističkog terora, Novi Bečež, 1984.
Spomenik, Krajišnik, 1984.
Prodajni salon Lesnine, Zrenjanin, 1985.
Spomenik streljanim rodoljubima , Žitni trg, Zrenjanin, 1986.
Spomenik severno - banatskom partizanskom odredu, Melenci, 1988.
Poslovni objekat Delhem, Zrenjanin, 1990. / Rekonstrukcija /
Spomenik palim albanskim borcima NOB-a, Bečež, 1991.
Kuća porodice Popov, Zrenjanin, ul. M. Toškova bb, 1992/94.
Poslovni centar Mala varoš, Zrenjanin, 1993/4.
Jevrejsko groblje, Zrenjanin, /Koautor Živorad Berbakov/
Carinarnica, Zrenjanin, 19 ,
Zatvoren plivački bazen, Zrenjanin /Koautorstvo Živorad Berbakov/

KONKURSI

OBJEKTI

Muzej vazduhoplovstva, Surčin / Koautor Spasoje Krunić /
Dom kulture Bora i Ramiz, Priština / Koautor Spasoje Krunić /
Akademija nauka, Skopje / Koautori Spasoje Krunić i Dimitrije Mladenović /
Robna kuća, Rijeka / Koautor Spasoje Krunić /
Biblioteka, Sarajevo /Koautor Spasoje Krunić /
Dom kulture, Kolašin / Koautor Spasoje Krunić /
Narodno pozorište, Zrenjanin
Dom mladosti ,Zrenjanin
Dom kulture, Veles /Koautor Ratko Poznatov /
Vojvodanska banka, Novi sad / Koautor Ratko Poznatov /
Muzej Batinske bitke, Bezdán
Spomen dom, Jablanica
Kiosci za Beograd / Koautor Ratko Poznatov /

SPOMENICI

Spomenik solidarnosti, Skopje / sa Spasojem Krunićem /, 1967.
Spomenik Matiji Gubecu, / sa Spasojem Krunićem /, 1969.
Spomenik na Kosmaju / sa Spasojem Krunićem /
Spomenik novosadskom partizanskom odredu na Čeneju, 1971
Spomen česma Struga / sa Ratkom Poznatovim /, 1976
Spomen kompleks Rohalj baze, Jabuka na Fruškoj gori,
Spomen područje Batinske bitke, Bezdán, 1975.
Spomen kompleks proboja Sremskog fronta,
Spomen kompleks u Jablanici
Spomenik na Makljenu,
Spomen groblje u Novom Sadu,
Spomenik u Zavidovićima,
Spomenik u Sivcu,
Spomenik u Novom Bečeju,
Spomen obeležje Žarku Turinskom, Zrenjanin
Spomenik žrtvama fašizma u Novom Bečeju

PUBLIKOVANI RADOVI MILORADA BERBAKOVA

Spomen kompleks i Muzej Batinske bitke, DaNS, 1, NS, 1982, str.8.

Kontinuitet prostornog razvoja Zrenjanina za naredni period vremenskog obuhvata GUP-a, ULAZNICA, 83, Zrenjanin, 1982, Tekst ponovljen u DaNS-u broj 3-4, NS, 1982, str.28.

Projektovanje i grđenje u ravnicima, DaNS, Posebno izdanje, 21-23 juni, 1984, str.8,9.

Građani brane grad, PROMEMORIA, Vanredno izdanje, Subotica, dec. 1986, str. 6.

Poslovno - tržišni centar Mala varoš u Zrenjaninu, DaNS, 12, NS, 1995, str.12,13.

Malo zahtevna rastuća kuća , DaNS, 13-14, NS, 1995, str. 34.

Homo urbanikus, Skok iz mesta u nazad i dr. naslovi, SAOPŠTENJA, /Zbornici radova sa skupova na temu U traganju za izgubljenim gradom /,1-6, Novi Bečej, 1994 - 2003.

NAGRADE I PRIZNANJA

BORBINA NAGRADA ZA ARHITEKTURU u Vojvodini, za Spomen kompleks i Muzej Batinske bitke u Bezdanu,

Plaketa Saveza boraca Vojvodine za memorijalnu arhitekturu

Zvanje i povelja zaslužnog građanina Zrenjanina , za dostignuća u arhitekturi i urbanizmu,

Specijalna nagrada Salona arhitekture u Novom sadu za nekoliko primera rastućih kuća u Zrenjaninu i okolini / u timu sa arh. Mirjanom Berbakov/

Nagrada Salona urbanizma u Nišu, za Generalni plan Zrenjanina ,

NAGRADA MIHAJLO RADOVANOVIĆ za doprinos teoriji i praksi urbanističkog planiranja Srbije,

Zlatna značka Urbanističkog saveza Jugoslavije za uspehe u urbanističkom planiranju ,

Enciklopedijska odrednica u Leksikonu srpskih neimara 19. i 20. veka

Enciklopedijska odrednica u Likovnoj enciklopediji Jugoslavije.

BIBLIOGRAFIJA

- Anonim, Birc kod Šante, ARHITEKTURA URBANIZAM , 53/54, BGD, 1968/69, str. 112.
- Miodrag Jovanović, U selu Opovu, NIN, 1044, BGD, 1971, str. 47.
- Ivica Mlađenović, Arh. Milorad Berbakov, NAŠ DOM, Maribor. M.K, Kameni cvet u slavu ratnika, DNEVNIK , 15. sept. 1972.
- R. Čubrinović, Zrenjaninac ovekovečuje Batinsku bitku, DNEVNIK, 28. feb. 1975.
- Milan Livada, Spomenik Batinskoj bici, DNEVNIK, 9 mart, 1975.
- Slobodan Jovanović, Arhitektura u Vojvodini od 1970 do 1977, Galerija Lazar Vozarević, Sremska Mitrovica, maj, 1977.
- B. Novaković, Spomenik od leda, Zrenjanin, 29. sept. 1978.
- Ivan Arađanin, Golub pobeđe preleće Dunav, POLITIKA EKSPRES, 1. sept. 1980.
- Joca Mihajlović, Spomenik nikad nije sam / Rzgovor sa MB/ Bela Duranci, A jabukai emlektemeto, M.SZO, 15. avg. 1981.
- C. Knight, Jugoslovenske različitosti, The ARCHITECTURAL REVIEW, 1015/81.
- Jovanović Slobodan, Spomen kompleks i Muzej bitke na Batini, ARHITEKTURA URBANIZAM, 90,91, BGD, 1983, str. 32,33.
- Milorad Berbakov, LIKOVNA ENCIKLOPEDIJA JUGOSLAVIJE, ZGB, 1984, I/110.
- Aleksandar Milenković, Oplemenjivanje centara, POLITIKA, BGD, 10 jan. 1987.
- Aleksandar Milenković, Kritičke filozofeme arhitekture, BGD, 1987, str. 51.
- Jovanović Slobodan, Uređenje značajnih mesta i područja iz istorije NOB-e u Vojvodini / Vidi Jovan Maček, Spomenici revolucije Vojvodine, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture Vojvodine/, NS, 1987, str.31-48.
- Bela Duranci, Spomenici revolucije u Vojvodini , Katalog Izložbe u Somboru, maj, 1988.
- Slobodan Jovanović, Entrejjer u Vojvodini 1944 do 1989, Katalog Izložbe, Galerija Lazar Vozarević , Sremska Mitrovica, 1989.
- Slobodan Jovanović, Komentar povodom Godišnje nagrade arhitekture Novog Sada, DaNS, 12, NS, 1995, str. 20.
- M.B, Leksikon srpskih arhitekata 19 i 20 veka, GK, BGD, 1999, str. 19.
- M.B, Leksikon srpskih neimara 2002, Klub arhitekata , BGD, str. 16.

ARHITEKT MILORAD BERBAKOV

Vreme ranih šezdesetih prošlog veka, kada je arhitekta Milorad – Miša Berbakov otpočinjao svoju praksu urbaniste i prostornog planera u Zrenjaninskom zavodu za urbanizam, nazvano je vremenom arhitekture višeg standarda./1/

Za te prve godine rada na urbanizmu, sam Berbakov je napisao da su to bile godine u kojima se poput i drugih kolega u praksi, suočio sa mnogim posledicama civilizacijskih i kulturoloških sudara posleratnih urbanista, odgovorenih u duhu Moderne i Atinske povelje, sa zatečenim građanskim miljeom./2/ Iz ovog sudara, na primeru Direktivnog urbanističkog plana Zrenjanina, iz 1959. godine/3/, posle kog nam je ostao u nasleđe čuveni Vodotoranj, sa svojih 13. spratova, nad prizemljem kvadratne osnove 17x17 m, kao novi reper i prostorni regulator grada/4/, sa poslovno-trgovačkom šestospratnicom, bezornamentalnog, paralelopipednog kubusa, nedaleko od eklektičke Bukovčeve palate na uglu prema Trgu u koji se uliva glavna gradska /danas pešačka/ ulica Berbakovu je dopalo u zadatak da realizuje autorski urbanistički plan profesora Borka Novakovića, da bude svedok, a ponekad i saučesnik rušenja starih zgrada uz Veliki most- Bečkerečku ćupriju definitivno uklonjenu /1969/za vreme direktorovanja Zavodom za urbanizam od strane arhitekta Rade Janjatova, te one sjajne klasicističke jednospratnice na mestu sadašnjeg hotela Vojvodina u koji su izmešteni sadržaji starog hotesnog zdanja u neposrednoj blizini koje je adaptirano za potrebe Banke, kao i još nekih fragmenata nasleđenog urbanog tkiva i ambijenata unutar celine urbane strukture.

Kao rukovodilac Zavoda za urbanizam ili glavni urbanista u njemu, Berbakov Milorad je bio akter, manje – više svih revidovanih planova i promena koje su se u urbanoj strukturi i infrastrukturi grada desile: Nove stambene zone na prilazima gradu ili po baštama periferijskih delova, rekonstrukcija toka Begeja i hidrotehnički zahvati sa tim u vezi, obezbeđenje uslova za oslobađanje najužeg centra od kolskog i motornog saobraćaja za račun stvaranja pešačke zone u njemu. U odsutnom trenutku za identitet grada, kada je rušenje zapretilo da izmeni sliku i karakteristike grada i kada su revoltirani građani stali na bedem rušilačkom talasu, Milorad Berbakov se priklonio stavovima o mogućnosti i opravdanosti aktivne zaštite spomeničkog nasleđa i njegove revitalizacije. Uključio se u redove tako-zvane druge generacije urbanista u zemlji koja je, zahvaljujući srednje-evropskim iskustvima u obnovi gradskih središta posleratne Evrope sa jedne i lokalnim iskustvima iz sopstvene prakse sa druge strane došla do određene skepse prema funkcionalizmu Korbizjea, prema Atinskoj povelji i njenim doktrinarnim stavovima upućujući se na puteve traganja izlaza i puteva prevazilađenja konflikata u prostoru na novim osnovama – nema reči o samo fragmentarnom zadržavanju najizrazitijih vrednosti graditeljskog nasleđa, već o rehabilitaciji graditeljskog nasleđa na najširoj osnovi i u isto takvom obimu, uz istovremenost kreativnih intervencija pri rekonstrukciji, interpolaciji i u drugim slučajevima izgradnje u zatečenim ambijentima. Berbakov je takođe prihvatio, u svom detaljnom urbanističkom rešenju rekonstrukcije centralne zone grada /1972/ varijantu ublažavanja stvorenih prostornih konflikata, reafirmaciju postojećih vrednosti i osvarivanje kreativne sponje prošlog i budućeg.

U međuvremenu, Berbakov je kao aktivni projektant i graditelj, samostalno ili u uspešnoj saradnji sa Spasojem Krunićem, Dimitrijem Mladenovićem, Ratkom Poznatovim ili sa Mirjanom, kolegicom i suprugom, saradnicom na poslu, a koji put i sa mlađim bratom Živoradom, takođe arhitektom, realizovao brojne objekte različitog sadržaja, kako u Zrenjaninu tako i u još nekim mestima Banata i Vojvodine.

Zgrada Više pedagoške škole, danas Tehničkog fakulteta u Zrenjaninu, projektovana 1963, a izvedena 1965. godine, osnovom i arhitektonikom primarne plastike u natur-betonu, a još više enterijerom u čijem centralnom delu dominira snažno i ekspresivno stepenište, jezikom i artikulacijom kompozicije i detalja, na tradiciji kubizma, rani je i uspešni, ali u stručnoj literaturi i javnosti dosta anoniman, samonikli i usamljeni primer novo-brutalističkog manira i tzv. japanskog tretmana fasada u nas, uz rafiniranost Frenk Lojda Rajtovskog osećaja za prostor i materijal.

No, da li zgrade ili enterijeri samo, da li memorijali kojima je posvetio veći deo kreativnih napora i dana života, arhitektura Milorada Berbakova otkriva njegovu preokupaciju nebom, vidokrugom i siluetama banatske ravnice.

Već legendarni Birc kod Šante, u Zrenjaninu, čarde i drumske mehane poput one u Perlezu ili druge, Galerija Jovan

Popović u Opovu koju je izgradio sa Spasojem Krunićem, Muzej u Bezdanu na Batini, Spomen kompleks na Fruškoj Gori /Jabuka, Rohalj baze/, Česma u gimnazijskom dvorištu i okruženju klosterskih zgrada ili Poslovno tržišni centar Mala varoš na Žitnom trgu u Zrenjaninu, Muzej prve hidrocentrale u Bečeju ili pak neizgrađeni dom u Vojvoda Stepi, samo nam daju za pravo kada tvrdimo da Berbakov, svojom arhitekturom javnih i privatnih zdanja i celina, podignutim ili samo projektovanim, a nerealizovanim memorijalima, uređenjem prostora i mesta posebno, oslanjanjem na tradiciju, postiže prepoznatljivost svojih dela, visok i osoben kvalitet njihovog urbarhitektonskog i likovnog izraza

Čitljivom interpretacijom domaćeg graditeljstva kao predložka, Berbakov Milorad prevodi tradiciju u savremene tokove traganja za načinom čuvanja i nadgradnje identiteta prostora Banata i Vojvodine kao celine i istovremenog dela srednje evropskog područja. On dakle, uspostavlja kreativni dijalog sa baštinjenim graditeljstvom./5/

Galerijom u Opovu Berbakov i Krunić kao tandem projektanata realizovali su primer, ne samo Venturijevski koncipiranog prostora i njegovog oblikovanja, već i primer sjajnog uklapanja novog u zatečeni ambijent, a istoričar umetnosti, dr Miodrag Jovanović je u pravu kada konstatuje, povodom Galerije u Opovu, da razmišljanje o vezama sa secesijom i Plečnikovskim postulatima potvrđuje vrednost koncepcije, zaoštravajući problem novog u starom na moderan i inventivan način./6/ Dodao bih: to se odnosi i na enterijer ovog zdanja, jednog od retko publikovanih domaćih dela u stranoj publicistici.

Realizacijom Spomeničkog kompleksa Batinske bitke i Muzeja u Bezdanu, Berbakov je, na celovit i kreativan način, u saglasju sa okolinom, potvrdio svoja dotadnja iskustva urbaniste i arhitekta projektanta i svoja ukupna nastojanja i preokupacije, uspostavljajući još jednom i držeći otvorenim, dijalog sa baštinjenim vrednostima arhitekture i pejzaža Vojvodine. To otkrivaju i dispozicija objekta u prostoru i dispozicija određenih sadržaja unutar prostora građevine, to otkrivaju i kompozicija i konstrukcija njegova, kao i oblikovanje osnovnih kompozicionih elemenata u prostoru, kroz materijal, merilo i detalje, korištene odmereno i na zavidnom profesionalnom nivou./7/

Fruška Gora, kao područje osobenih uslova za borbu i suprotstavljanje neprijatelju, za vreme NOR- /1941-1945/, intervencijama Miodraga Berbakova na Jabuci, Rohalj bazama i drugim punktovima, jedinstven je primer skladne interpolacije spomeničkih sadržaja u netaknutoj prirodi, uz očuvanje magičnog dejstva baš tog prostora kakav je Jabuka u sastavu rizične spomen obeležja Fruške Gore.

Minimalnim i duhovitim intervencijama u prostoru Berbakov maksimalno čuva in situ istorijski prostor mesta i njegovu slojevitost poruku uz poetičnu dogradnju pretvarajući mesto u nazaobilazan ambijent i pejzažni spomenik. /8 / U složenom i osetljivom okruženju stare školske zgrade arhitekta Milana Tabakovića /1860 – 1946/, na jednom kraju starog Žitnog trga u Zrenjaninu i novije kompozicije višestambenog i poslovnog objekta arhitekta Aleksandra Jermolenka /1932/, na drugom kraju, Milorad Berbakov je projektovao i podigao kompaktni petoetažni korpus Poslovno tržišnog centra nazvavši ga Mala varoš. U središnji deo objekta nad kvadratnom osnovom situirane su sve vertikalne i horizontalne komunikacije. Za razliku od uobičajeno introvertnog tretmana klasične robne kuće perioda sredine 20. veka, Berbakov je sve sadržaje PTC orijentisao ka okolnim prostorima, a otvorenost i dostupnost sadržaja obezbedio velikim staklenim panoima koje vertikalno vuče kroz sve tri etaže konsolno isturene nad prstenasto zastakljenim prizemljem. Vešto isturajući prema najatraktivnijem delu Trga prizemni ulazni aneks, Berbakov postiže značajne simboličke i faktičke efekte u identifikaciji i humanizaciji Trga i okoline, a celinom građevine, arhitektonskim jezikom i detaljima uspostavlja svojevrsnu vezu sa duhom mesta u okružujućem prostoru./ 9 /

Za sagledavanje i razumevanje delovanja ili još bolje rečeno rezultata delovanja arhitekta Milorada Berbakova koji je iza sebe već ostavio zaokruženi opus projektovanog, izvedenog, planiranog i ostvarenog, pored nekoliko pominjanih i komentarisanih primera, čini mi se da je, ukoliko se ne prošetamo do Bezdana, Fruške Gore, Opova ili bilo kog drugog mesta u Vojvodini u kom je osim u Zrenjaninu takođe ostavio trag svoje umetnosti, dovoljno pročitati tekst koji je sam Berbakov napisao za posebno izdanje našeg lista DaNS, maja 1984. godine i naslovio ga _ istina na zadani naslov Projektovanje i građenje u ravnici.

Pošto smo ovaj tekst reprodukovali u ovom katalogu Izložbe Berbakovljevog dela povodom uručjenja Tabakovićeve nagrade arhitekture, zamolio bih da on bude pročitani u celini. Tako će za onog ko poznaje ravnici neke elementarne

stvari biti podsećanje i slušanje znanog, a za one koji je znaju površno - iz brzih proputovanja ili prigodnih dolazaka do nje, te elementarne stvari opet biti jedno osobeno, nekima možda sa prizvukom sentimenta, viđenje i tumačenje, ali ukazivanje na bitno.

Putujte dakle ravnicom. Posmatrajte nebo nad njom, vidokrug, siluete, varoši i sela njena. Kuće. Slušajte priče o njima i priče o ravnici. Tako je radio i tako radeći stvarao Milorad Miša Berbakov.

Slobodan Jovanović

Napomene:

1. Zoran Manević, *Novija srpska arhitektura*, Muzej savremene umetnosti, BGD, 1972, str. 88.
2. Milorad Berbakov, *Građani brane grad*, Pro memoria, D.O. Monografija- Subotica, Vanredno izdanje, 11. dec. 1986, str. 6.
3. Siniša Vuković, *Rekonstrukcija gradskog centra Zrenjanina*, Arhitektura urbanizam, 17, BGD, 1962, str. 4.
4. Siniša Vuković, *Poslovna zgrada sa vodotornjem u Zrenjaninu*, Arhitektura urbanizam, 17, BGD, 1962, str. B. Detaljnije podatke o Vodotornju daje i tekst arh. Božidara Petrovića pod naslovom *Jedan pravilan postupak*, AU, 17, BGD, 1962, str. 9 i 57.
5. Slobodan Jovanović, *Arhitektura u Vojvodini 1970 do 1977*, Katalog izložbe, Galerija Lazar Vozarević, Sremska Mitrovica, maj, 1977.
6. Miodrag Jovanović, *U selu Opovu*, NIN, 1044, 1971, str. 47.
7. Slobodan Jovanović, *Spomen kompleks i Muzej bitke na Batini*, Arhitektura urbanizam, 90, 91, BGD, 1983, str. 32, 33.
8. Slobodan Jovanović, *Uređenje značajnih mesta i područja iz istorije NOB-u Vojvodini / Vidi Jovan Maček, Spomenici revolucije Vojvodine, Pokrajinski za vod za zaštitu spomenika kulture Vojvodine*, NS, 1987, str. 31-48.

BIOGRAPHY

Milorad - Misa Berbakov was born in Vojvoda Stepa, in Banat on August 1st, 1936. He started attending the elementary school in Novo Milosevo, finished it in Novi Becej and graduated the Grammar school in Zrenjanin in 1955. Later on he graduated at the Faculty of Architecture in Belgrade in 1960, in the class of Prof. Milan Zlokovic.

He developed his career of an architect and town planner from 1961 to 2001 in the Institute for Town Planning in Zrenjanin. He lives and works in Zrenjanin.

Milorad Berbakov is the author of a number of utilitarian projects and interiors of different purposes, as well as of memorials erected all over Vojvodina and outside of it.

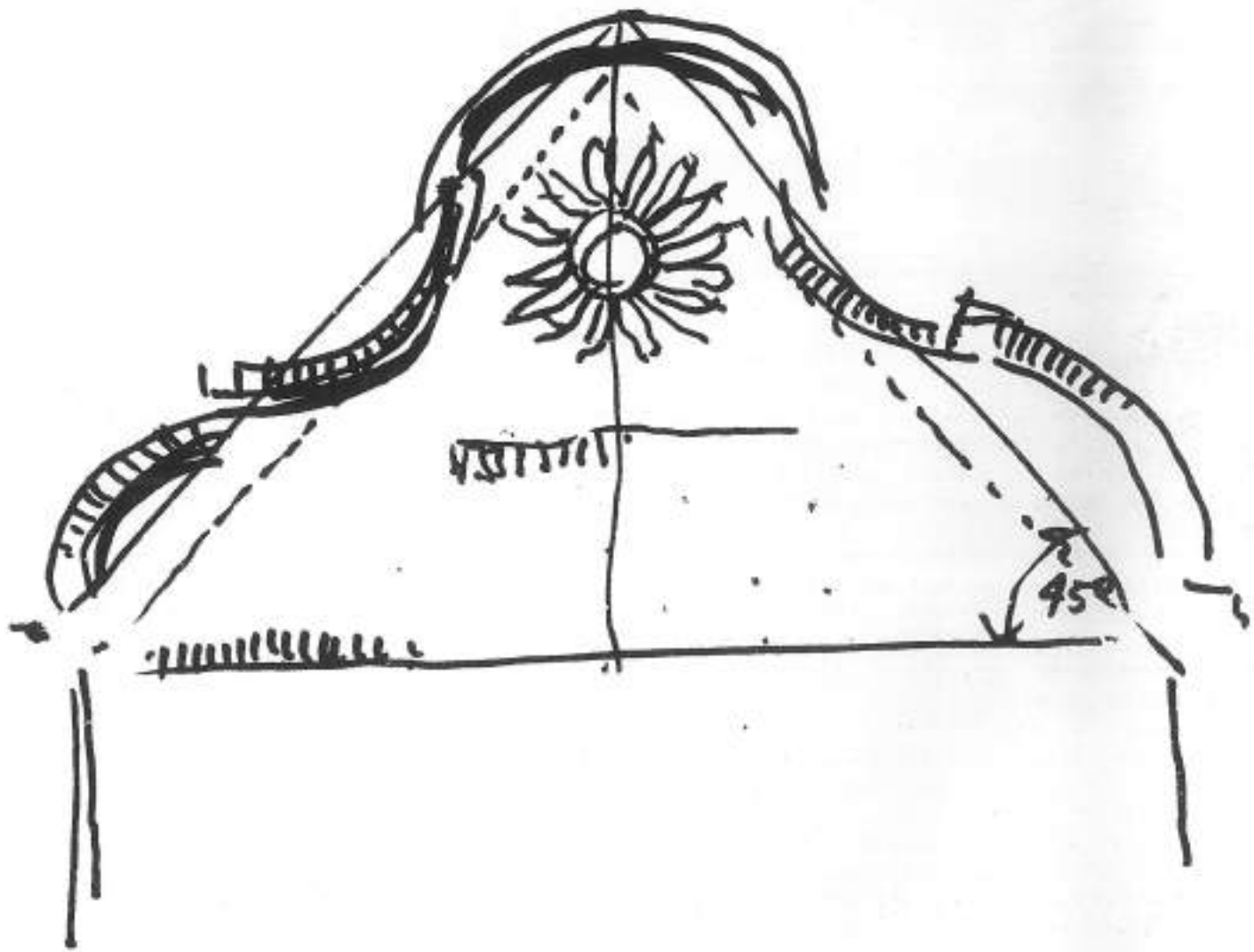
He is also involved in design and painting. He participated in collective and individual exhibitions in Zrenjanin, Ecka and Novi Sad. He was also a successful participant of a number of planning and architectural competitions all over the country.

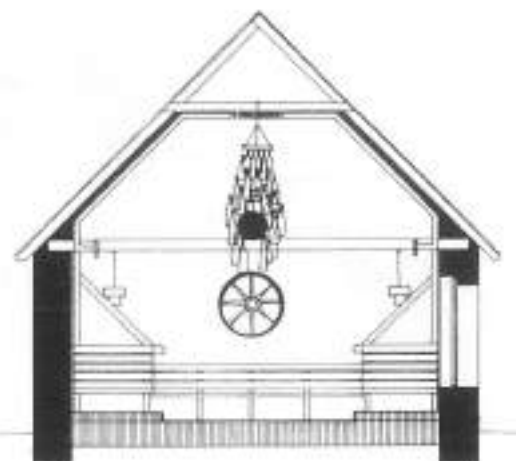
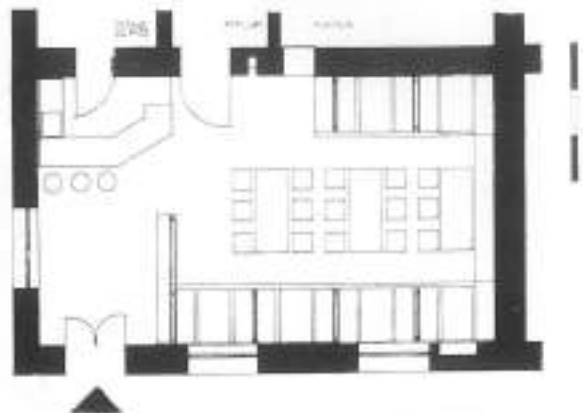
He was the President of the Association of Architects of Zrenjanin for a number of years, a member of the first jury for the architectural reward Vojislav Midic, a member of the Committee of Tabakovic's Reward for Architecture (1994-2001), an activist and official in trade organisations of architects and planners of Vojvodina, Serbia and Yugoslavia. He has been working for the magazine DaNS since its first issue (in 1982). He held a number of lectures in the field of town planning and architecture. His works were published in DaNS, Architecture and Town Planning, CIP, Architecture and in daily papers and magazines.

Berbakov was awarded Borba's Reward for Vojvodina (in 1981) and many other prizes and rewards. He is the esteem town planner of Banat, Vojvodina and Serbia, which has also been confirmed by the fact that the Association of Town Planners of Serbia awarded him "Mihajlo Radovanovic's" Prize for his contribution to theory and practice of town planning in Serbia. There are Encyclopaedia references dedicated to him in EIU, Zagreb and "Encyclopaedia of Serbian Architects of the 19th and 20th centuries, Belgrade, 1999.

Berbakov has been involved in town planning of Zrenjanin for more than four decades.

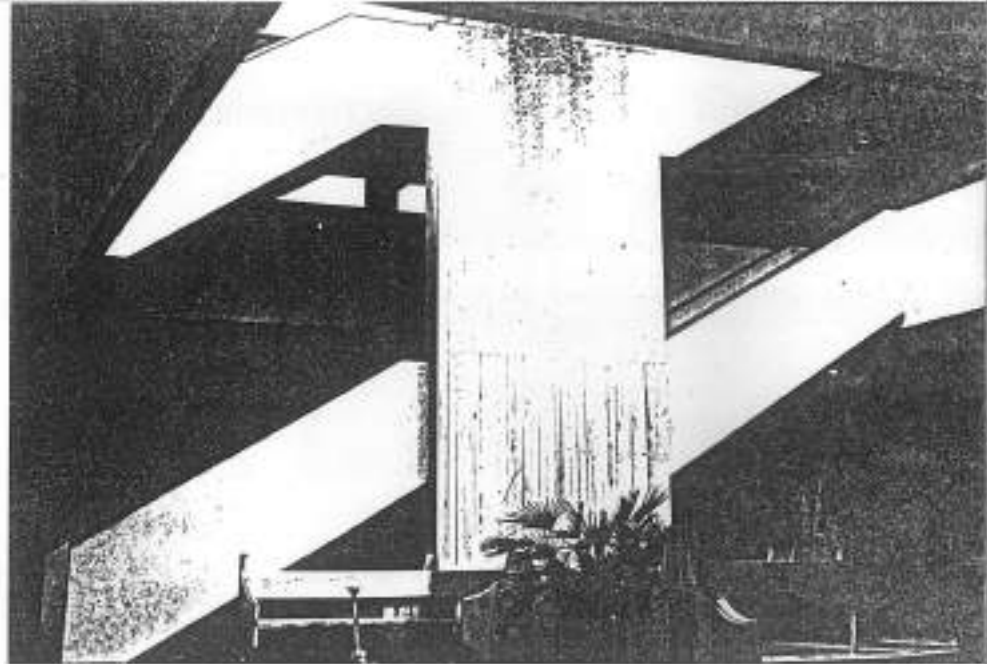
He is also a passionate sailor on the river Tisa and initiator and participant of all meetings of town planners that have been held in Novi Becej from 1996 until now in with the topics related to search for an ideal city.

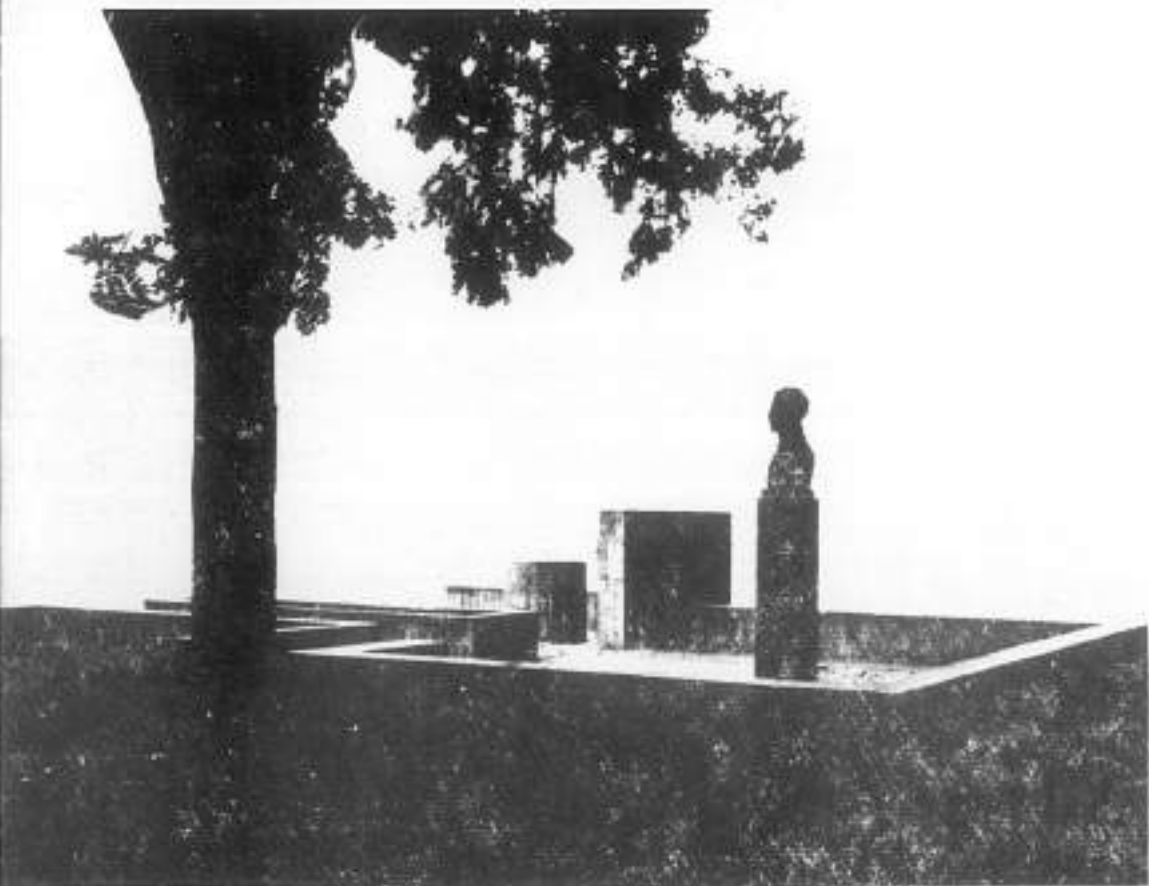

Birc kod Šante, ul Koče Kolarova,
Zrenjanin, 1961.

Viša Pedagoška škola /danas
Tehnički fakultet Mihajlo
Pupin/, Zrenjanin, 1963/5.

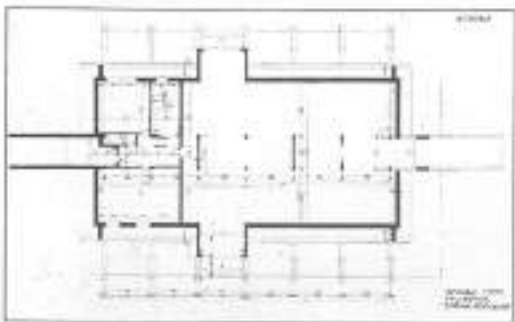
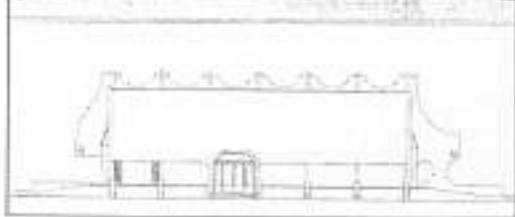
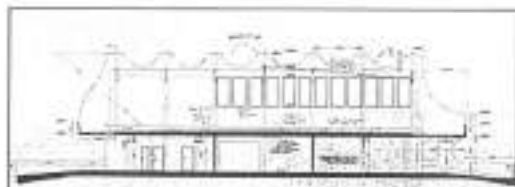

Spomen česma , Dvorište Gimnazije, Zrenjanin ,1964/5

Galerija "Jovan Popović", Opovo, 1970.
/ Koautor , Spasoje Krunić/

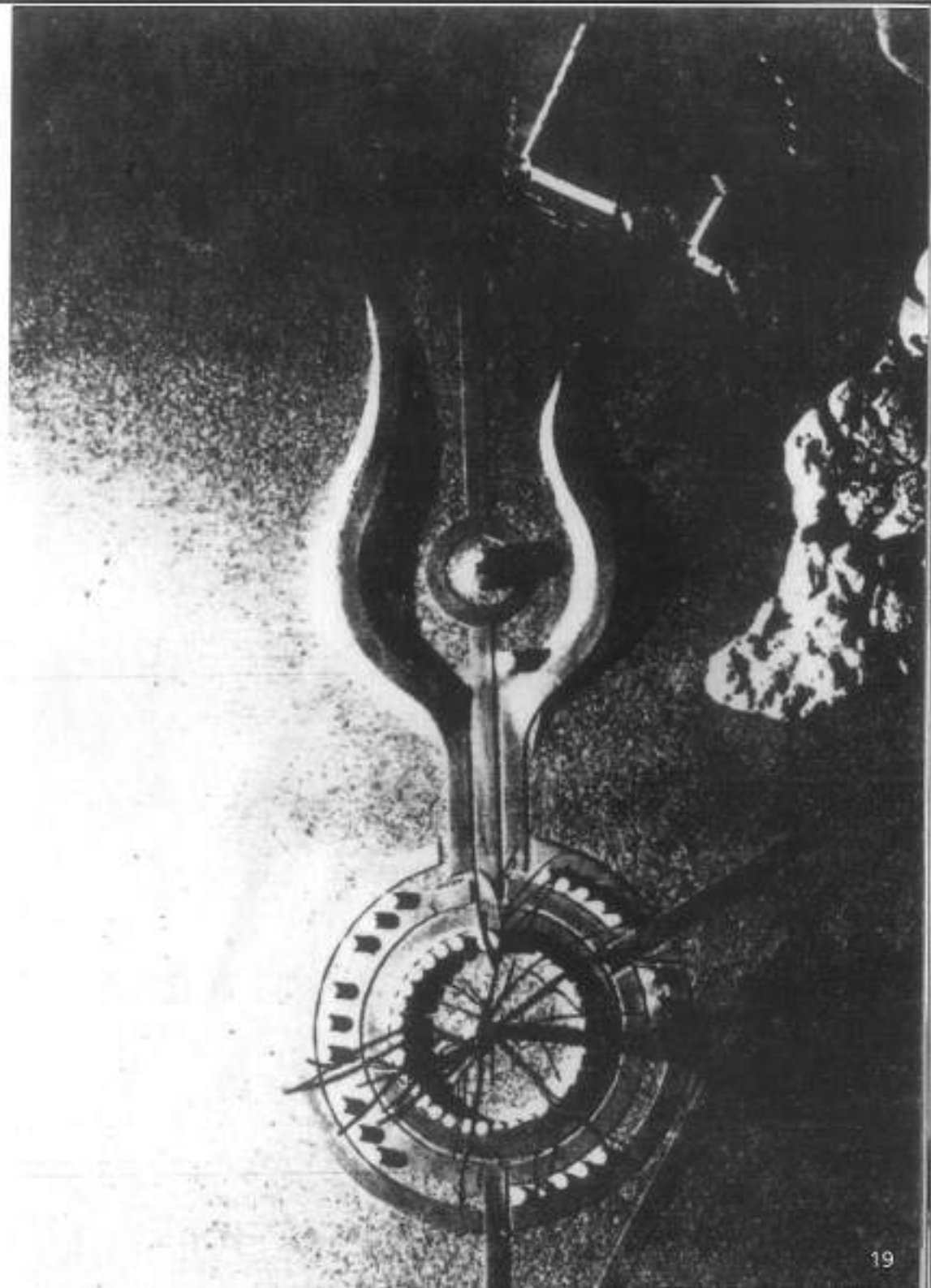

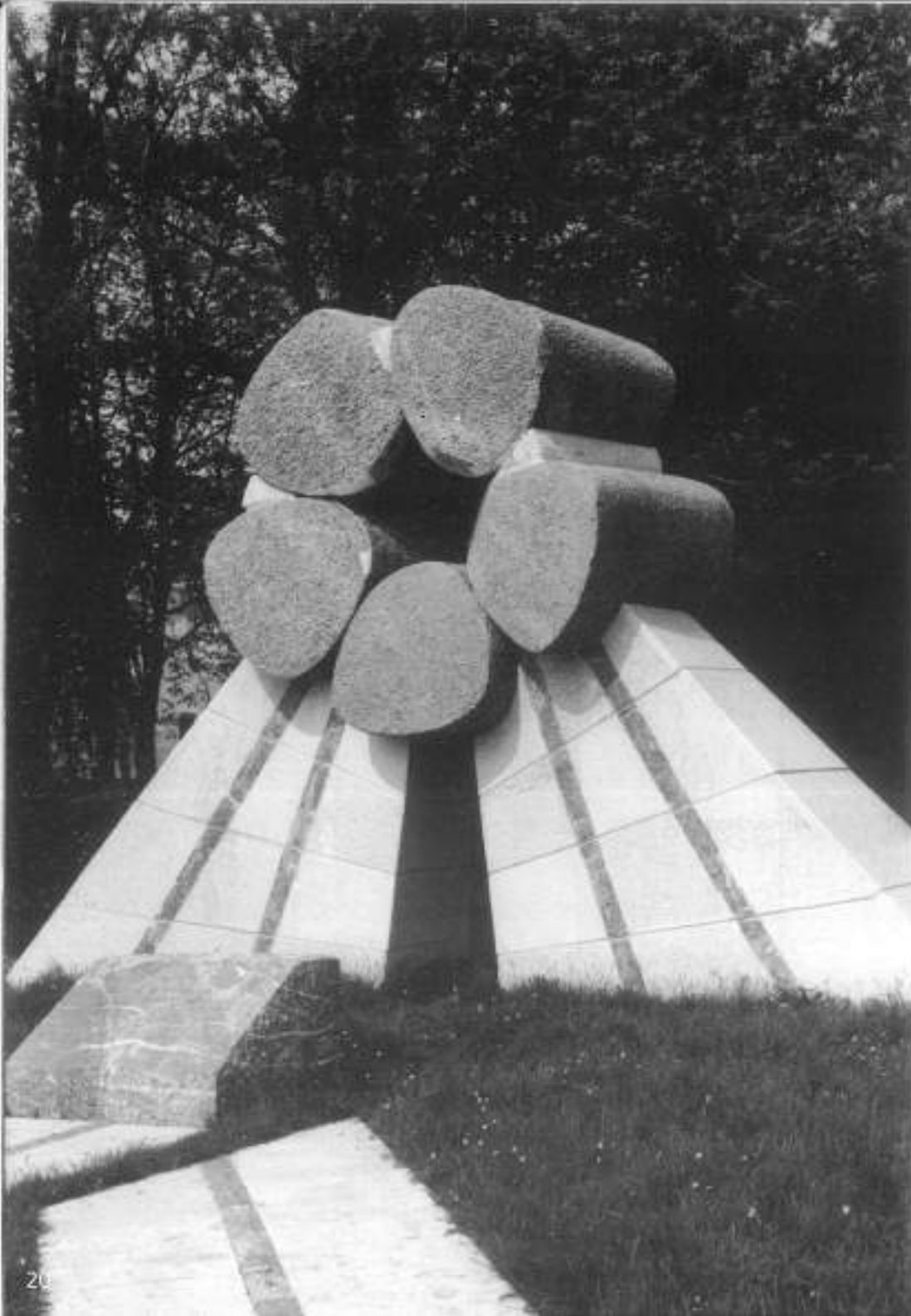
Spomen obeležje, Fruška gora /Jabuka/, 1974.

Spomen obeležje, Fruška gora /Rohalj baze/, 1974.

Spomenik palim
borcima i žrtvama
fašističkog terora, Novi
Bečej, 1984.

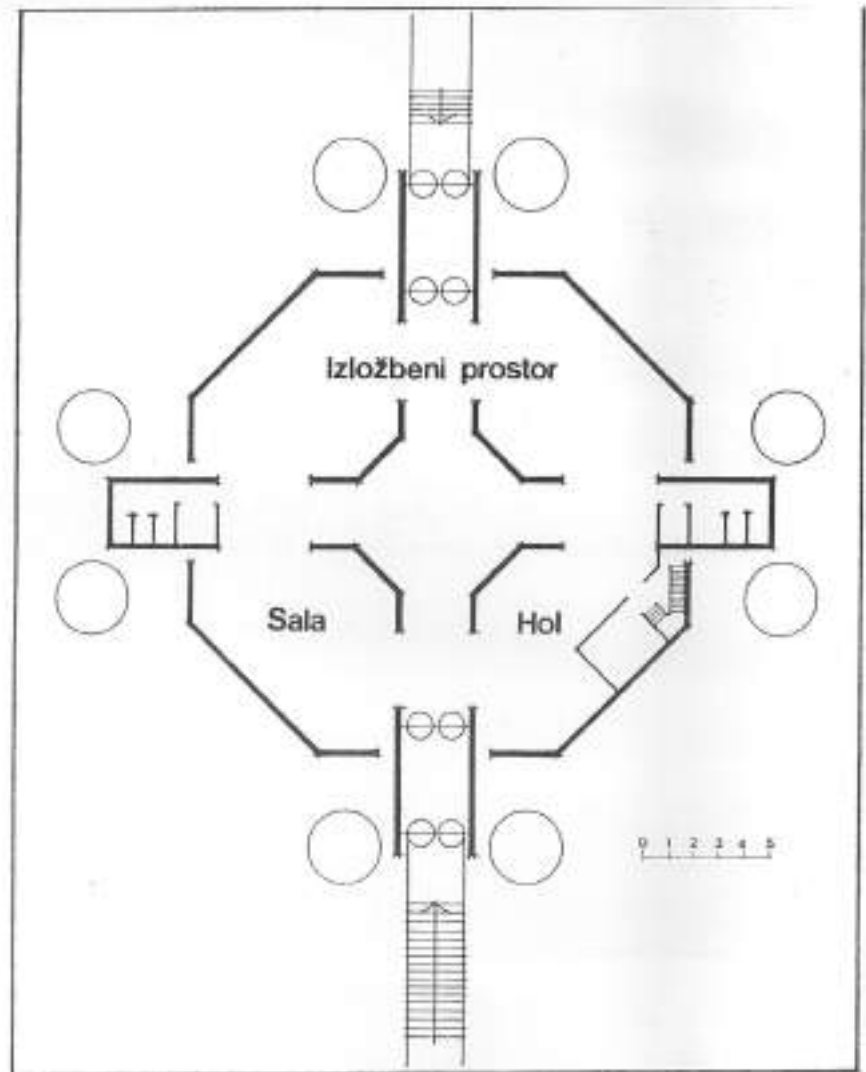
Spomenik palim borcima i žrtvama fašizma, Aradac, 1974.

D&NS
DRUŠTVO ARHITEKATA
NOVOG SADA
- NOVI SAD -

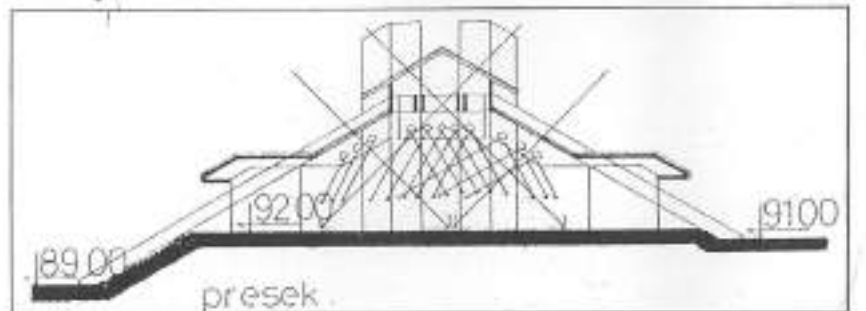
Spomen kompleks i Muzej Batinske bitke,
Bezdan, 1976/1981.

3

4

Spomen
kompleks
žrtvama racije
i Muzej prve
hidrocentrale,
Bečej, 1981/82.

Spomenik streljanim rodoljubima , Žitni trg, Zrenjanin, 1986. Spomenik streljanim rodoljubima, Sečanj

Spomenik palim
albanskim borcima
NOB-a, Bečej, 1991.

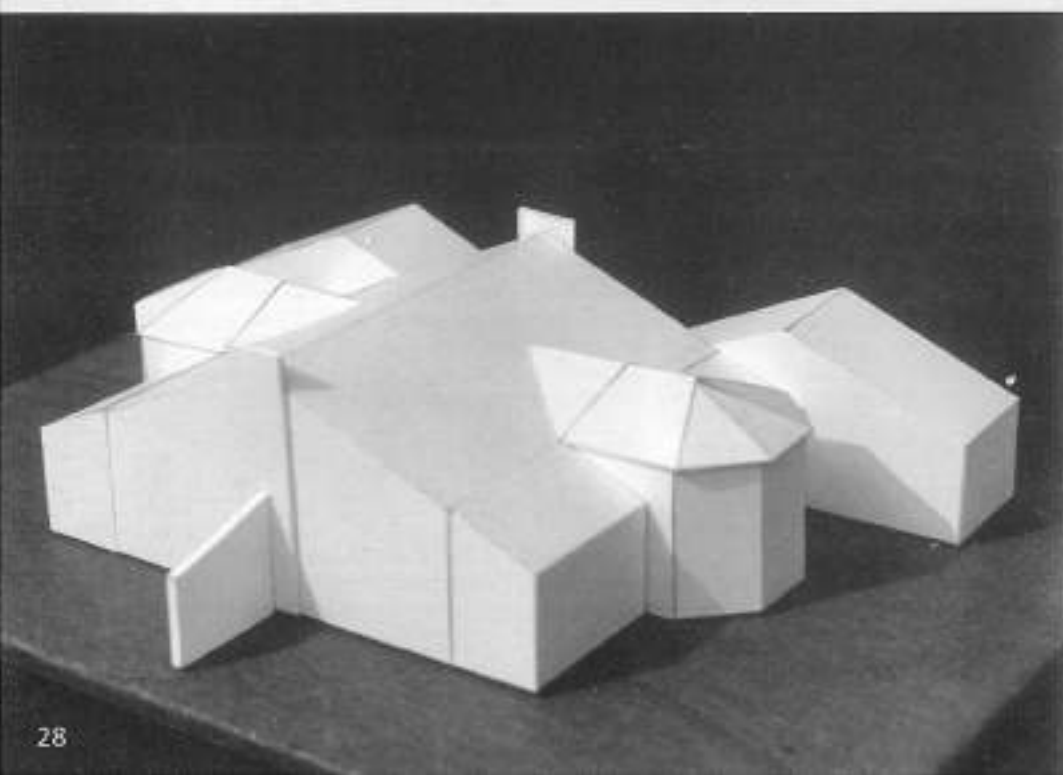
Prodajni salon Lesnine, Zrenjanin, 1985.

D&NS
ORUŽENJE ARHITEKURA
MONOG SADA
- NOVI SAD -

Kuća porodice Popov,
Zrenjanin, ul. M. Toškova
bb, 1992/94.

Poslovni centar Mala
varoš, Zrenjanin,
1993/4.

Carinarnica, Zrenjanin

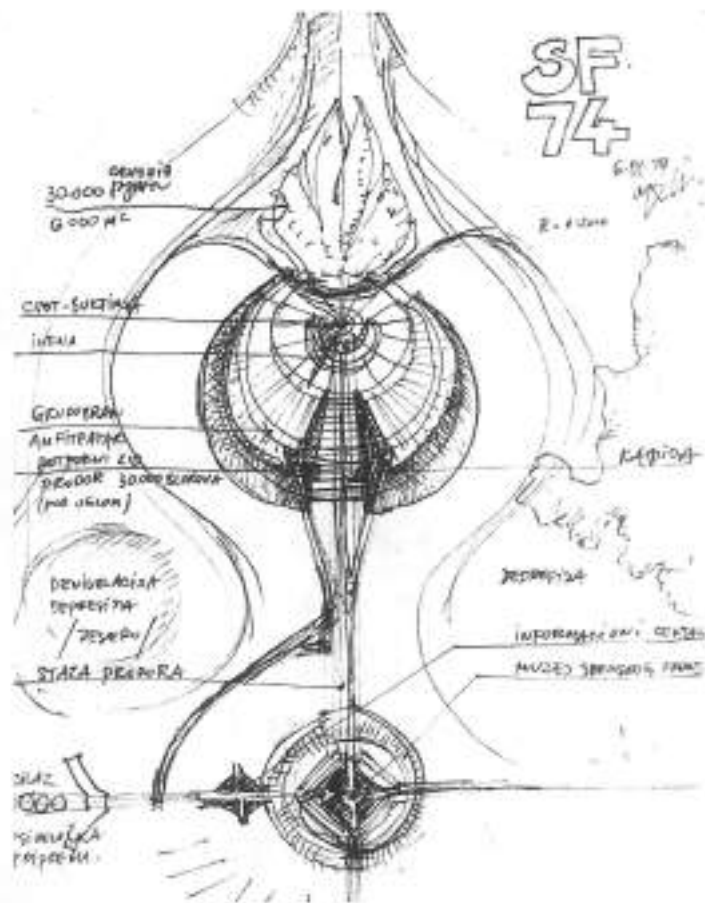
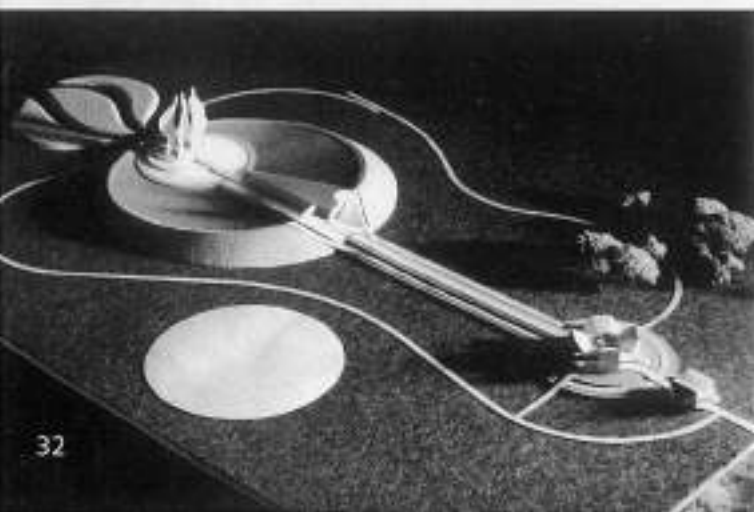
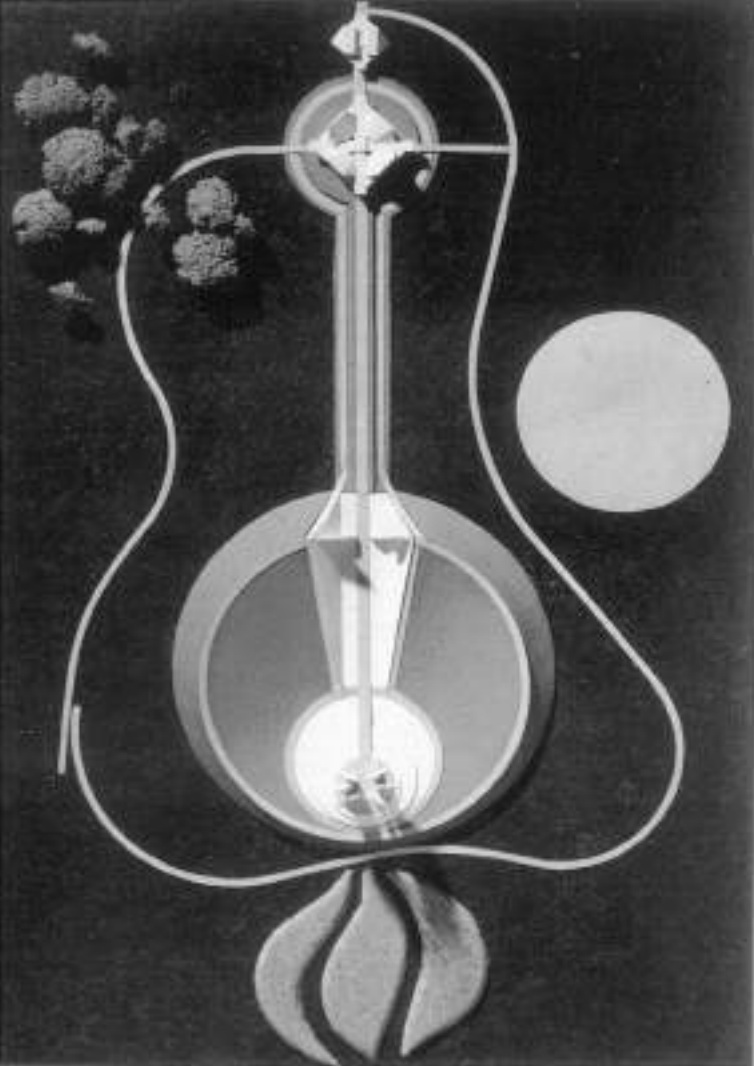
Zatvoren plivački bazen,
Zrenjanin /Koautorstvo
Živorad Berbakov/

Spomenik Matiji Gubecu, /sa Spasojem Krunićem /, 1969.

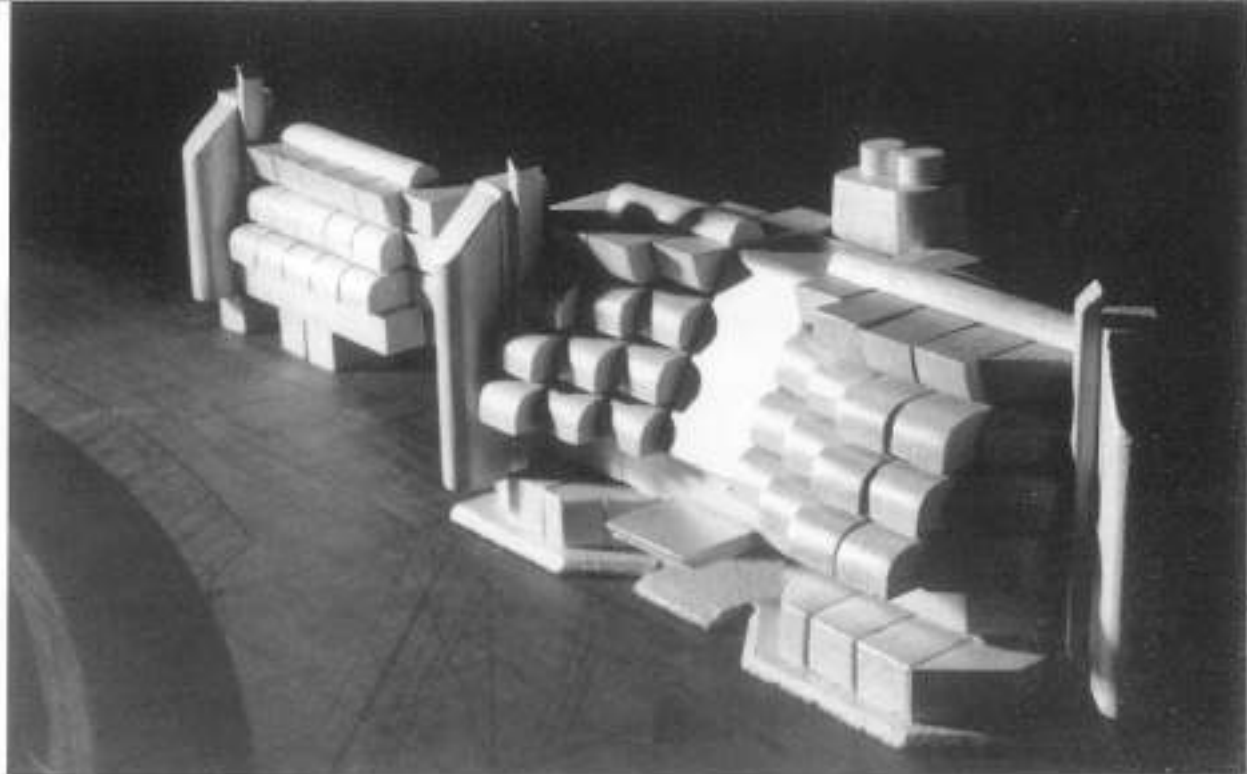
Spomenik solidarnosti, Skopje /sa Spasojem Krunićem /, 1967.

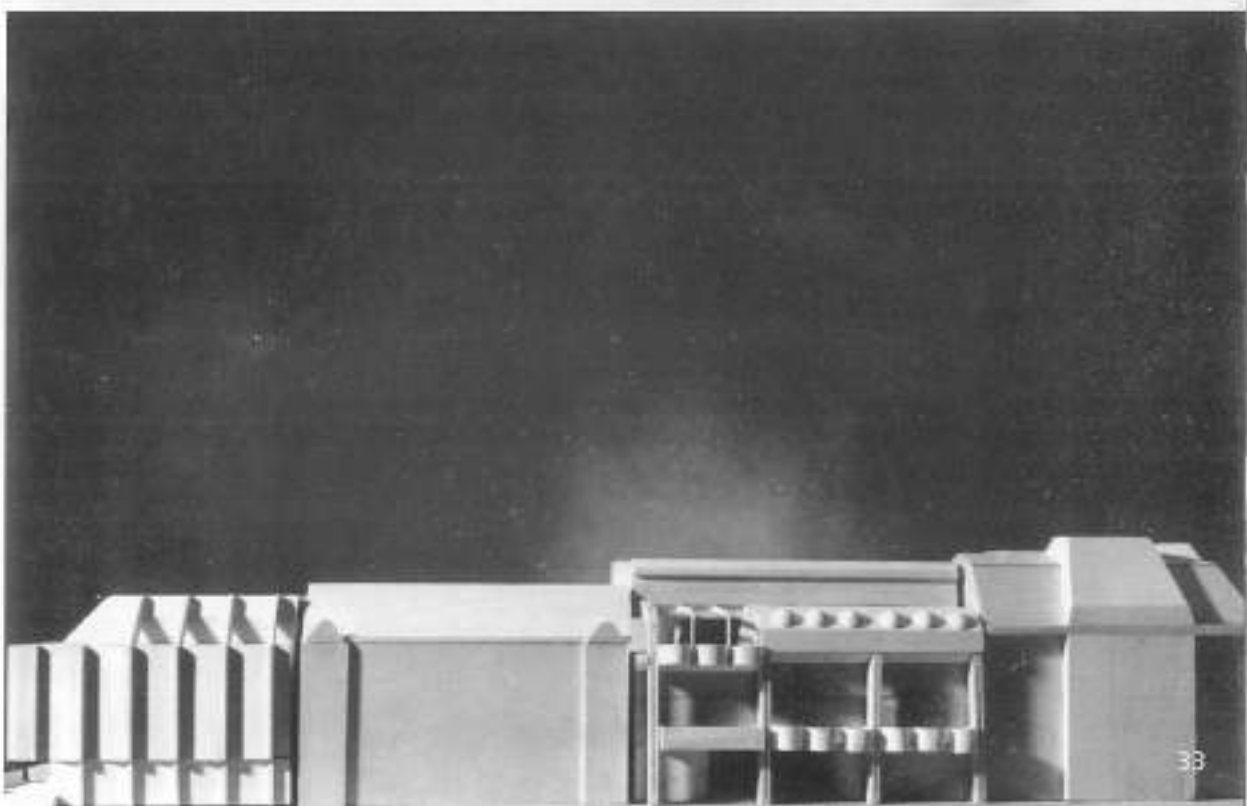

Spomen kompleks proboja Sremskog fronta

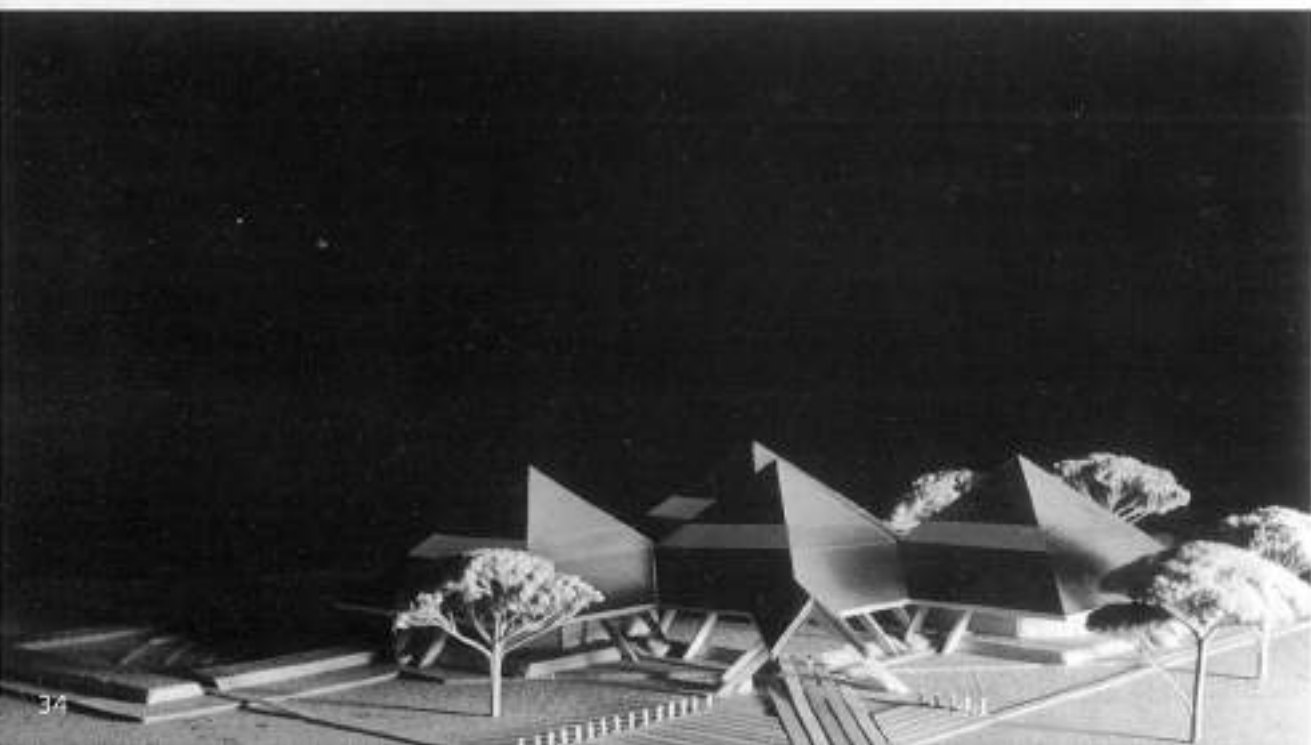
Vojvođanska
banka, Novi
sad /Koautor
Ratko
Poznatov/

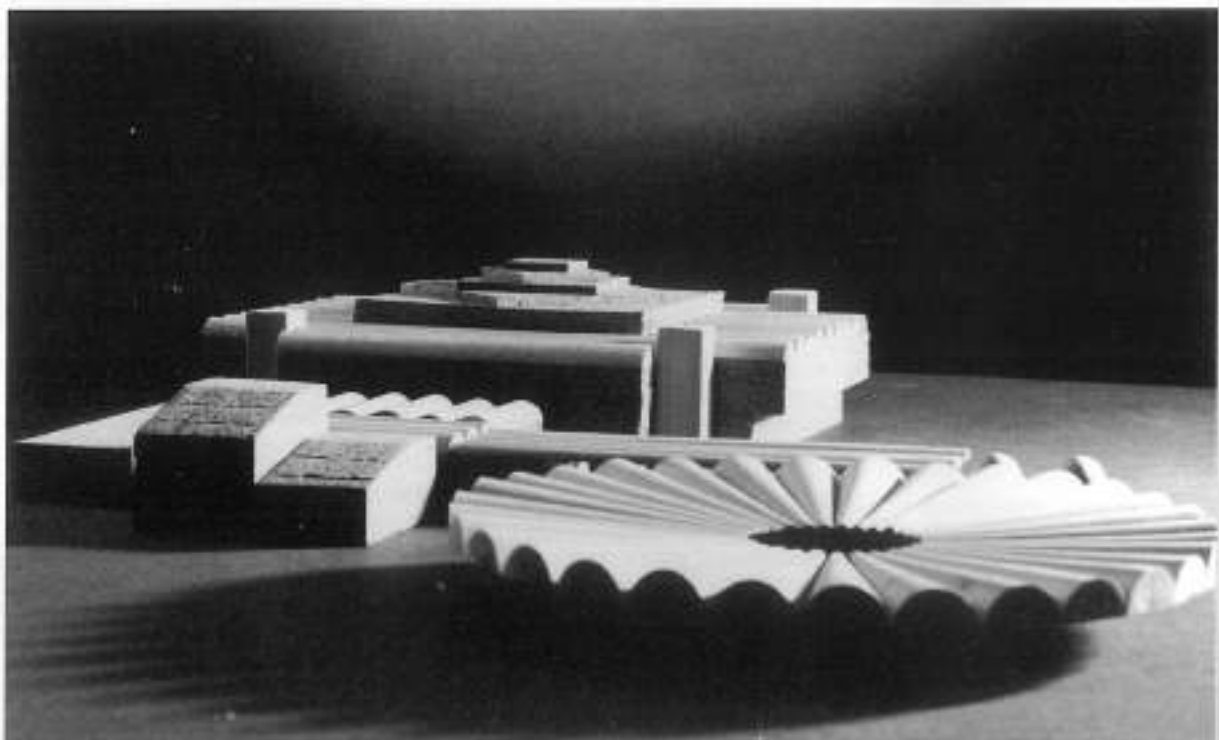
Narodno
pozorište,
Zrenjanin

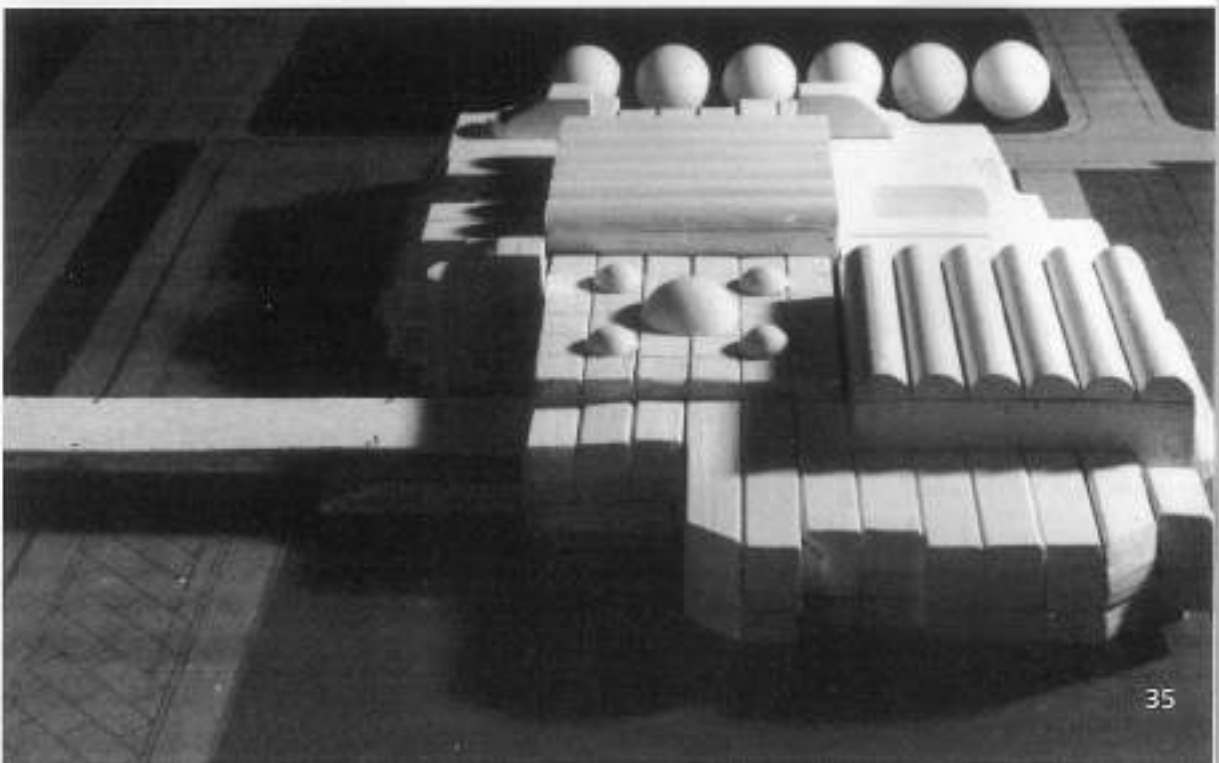
Spomen dom, Jablanica

Muzej
vazduhoplovstva,
Surčin / Koautor
Spasoje Krunić /

Dom kulture
Bora i Ramiz,
Priština /
Koautor Spasoje
Krunić /

Putujući ravnicom

Putujući ravnicom od Vršca i Pančeva pa jugu, do Pešte i Sent Andreje pa severu, i od Sombora na zapadu, do Arada i Temišvara pa istoku, doživeo sam nebrojeno puta iluziju da se nalazim u istom gradu i istom kraju, a ono što je uticalo na to, u kasnijim razmišljanjima svodi se na tri osnovna elementa: nebo, vidokrug i siluete.

Postoje određene nijanse po kojima se ove varoši i okolina razlikuju, ali ima više sličnog. Ne upuštajući se u strogu analizu, pokušaću da potražim uzroke toga, te na osnovu pređenog puta, iskustva graditelja i građenja prošlosti, izvedem moguću sintezu i poruku za našu i buduću generaciju.

Izbegavajući, koliko je to moguće, zamke savremenog osiromašenog jezika svedenog na takozvane "novokomponovane" reči, saopštiću neka subjektivna viđenja raznih događaja od prapočetka do danas, koji su uticali na prostorni preobražaj ravnice, u početku omeđene prirodnim granicama, a kasnije i granicom jugoslovenskog dela Panonske nizije.

Nebo

Nebo je prvi zajednički fenomen ravnice koji čini veći deo sagledivog prostora u oku svakog posmatrača. Ono je za sve ravnice ovog sveta isto - stalno promenljivo, sa čudnim slikama i bojama koje se smenjuju. Čas svetlo, čas tamno, prozračno ili mutno, direktno utiče na naše viđenje i doživljaj prirode, gradova ili kuća.

Ovo naše nebo je nekad raskošno, nekad umiljato, a nekad preteće i nemilosrdno, sa vrelim suncem preko leta, obilnim kišama s proleća i jeseni, i ljutim mrazovima, snegom i vetrom zimi. U želji da ublaže čuđi neba, ljudi su, oduvek, gradili sebi zaklone prema svojim potre-

bama, mogućnostima, kulturi, pa i u želji da se ono što stvaraju sviđa drugima, ili da izrazi nadmenost i moć.

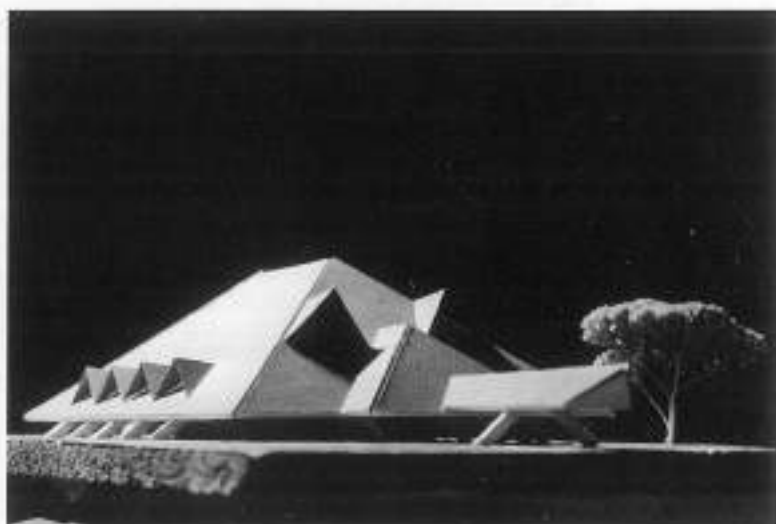
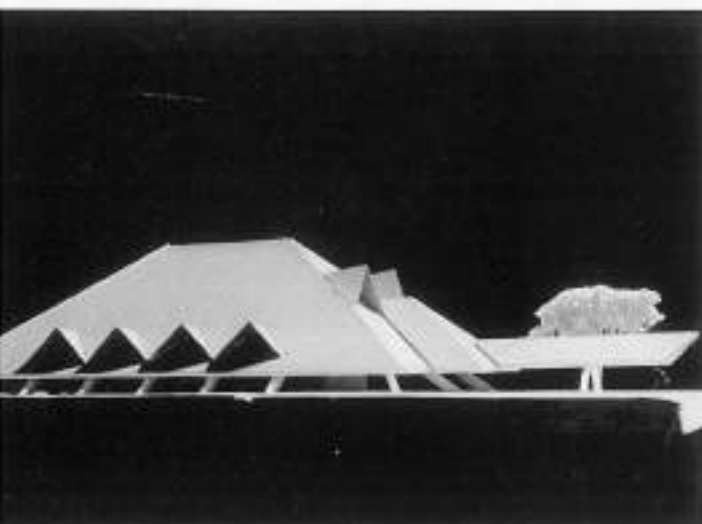
Vidokrug

Vidokrug je onaj manji deo slike u oku kada se isključi nebo, a i našim uslovima to su, pre svega, njive i polja, čije boje variraju od crne i tamnosmeđe, do zelene, žute i rumene u stalno istim ritmovima. Zatim, tu su reke, skrivene i tihe, uvučene u svoja korita, pozadi zaštitnih dolmi i "forlanda" obraslih šumama vrba, jasena i topola. Bare, ševari, trstici, jezera, ribnjaci i pašnjaci - ostaci nepreglednih pustara, koje su bile karakteristične u ne tako davnjoj prošlosti za celo ovo područje. Svaki hrast-samac ili šumica predstavljaju u ovom prostoru izuzetan likovni doživljaj i služe za orijentaciju u kretanju, od pamtiveka do danas. Izuzetne su terase lesnog sastava, kao i peščare, sa blago zata-lasanim oblinama, i pojedinačne, dosad nedovoljno odgonetnute humke, koje se neočekivano pojavljuju na pojedinim mestima.

Siluete

U siluetama starih i novih varoši i sela, kad im se prilazi iz bilo kog pravca, izrastaju iz horizonta najpre krošnje drveća. Zatim se nazre belina zabata, dok tornjevi crkava označuju centar mesta. U najnovije vreme pojavljuju se i soliteri, najčešće nezgrapno ubaženi u elegantne siluete starih varoši.

Siluete salaša u zelenilu, oaze beeline sa kućom, štalama, kotarkama, svinjcima, plastovima i kamarama, koje drže jedan ritam i daju akcent vidnom polju putnika, a po obliku i načinu grupisanja može se odmah utvrditi o kom delu Panonije se radi, iako neupućenom posmatraču sve izgleda isto i već viđeno.

Spomen dom, Vojvoda Stepa

Silujete zabata, kapija, kotarki i drvoreda u "paorskim sokacima" sa ponekim zaboravljenim đermom, sa sunčane strane ulice sasvim svetlim, a tamnim "izlaza". Silueta starih županijskih zdanja, varoških kuća i palata, crkava, muzeja i spomenika u svim stilovima, od baroka do postmoderne, projektuju se na nebu sa krovovima čas šiljatim čas oblim, a u poslednje vreme i bez njih (što deluje nekako neprirodno i nedovršeno). Peta fasada u ravnici nije potrebna.

Priča

Priča o ravnici i njenim stanovnicima počinje u vreme kad nije bilo pisma. Prastanovnici su svoje zapise ostavili u nekropolama i temeljima nekadašnjih prestonica, na osnovu kojih možemo da sudimo o dometu njihovog duha i veštini savladavanja straha od života i smrti. Na ostrvima nekada različenih reka, koje su ispunjavale močvarno i šumovito tlo, nikla je prestonica "Materjski brod" kao sinteza umetnosti, kulta, racionalnog i iracionalnog, sa čvrstim oblicima i hijerarhijom vrednosti, naselje slično Lepenskom viru. U tim prapočetima može se utvrditi da je graditeljstvo ovog kraja bilo u duhu dalekih prastanovnika, na visokom organizacionom stupnju, a i službi svakodnevnog života.

"Narodi u prolazu" su opšta karakteristika vezanosti pojedinih civilizacija za ovo tlo. Smenjivali su se Sarmati, Trabani, Rimljani, Goti, Huni, Sloveni i mnogi drugi, koji su i potrazi za zemljom, rekama i lovom u talasima dolazili i prolazili iz nepoznatih predela Istoka. Najverovatnije ovo podneblje nije bilo pogodno za trajno naseljavanje nijedne od civilizacija, bilo kao prirodni ambijent, bilo kao mesto pa kome se može odbraniti od neprijatelja, ili mesto na kome se može preživeti od lova i ribolova.

Ono što je fasciniralo "narode u prolazu" bila je voda. Postoji priča da je i sam Atila, jašući na konju od nepoznatih azijskih krajeva, zastao pred lepotom Tise i zapovedio da ga kad umre (ako umre) sahrane tako da za trenutak skrenu tok Tise, i položivši ga na dno ponovo je puste da ga večno miluje.

Ugarska je prava organizovana srednjovekovna država u čijem sastavu je bio najveći deo Panonske nizije. Geo srednji vek je bio u znaku prvih ozbiljnih intervencija i smislu reorganizacije prostora i stvaranja reda i granica između poseda, županija i država, koje su se, doduše, pomerale, ali su ostavile traga i utemeljivanju prvih varoši sa strogom hijerarhijom regionalnog karaktera, od Pešte, kao centra prvog reda, pa do županijskih centara, a zatim spahiluka i zemlje koja je pripadala "Državnoj blagajni".

Mala je bila gustina naseljenosti ovog područja i mali broj stanovnika varoši ili sela, a velike površine netaknute prirode - hrastovih šuma, pustara, bara i neukroćenih reka koje su svakog proleća plavile više od trećine raspoložive teritorije.

Srpski despoti su posle Kosovske bitke i povlačenja u Smederevo upravljali većim delom Banata, to jest oblasti Torontalske županije i gradili utvrđenja protiv Turaka, čiji je dolazak na Balkan zapretio Evropi.

Nespremna i neujedinjena Evropa ne može se suprotstaviti organizovanoj Otomanskoj imperiji, te Turci u više navrata zauzimaju veći deo južnog dela nizije, a kasnije i sam Budim, krećući se prema Beču. Suprotno svim očekivanjima osvajači počinju da grade mahale i

utvrđenja, džamije, konake i hamame, donoseći kulturu sa jugoistoka prema svom dometu i organizujući sistem teritorijalne podela i uprave prema najboljim obrascima carstva u zenitu pod Mehmedom Sokolovićem i Sulejmanom Veličanstvenim. Iz tog vremena ostale su samo karte i zapisi sjajnog putopisca Evlije Čelebije. O arhitekturi islama na ovom tlu ne možemo suditi, jer nema sačuvanih objekata iz tog perioda.

Eugen Savojski, predvođeci moćnu armadu severozapadnih civilizacija, vraća osvajače preko Dunava i ponovo uspostavlja modifikovani sistem regionalnog planiranja, sa akcentom na uređenje vodotoka i mrežom centara nižeg i višeg reda, u kojima dolazi do restauracije organizacije prostora pa nekadašnjim tradicijama stare Ugarske.

Carica Marija Terezija nastavlja ovaj zamah i planski kolonizira puste krajeve panonske nizije doseljenicima iz cele tadašnje Evrope. Nova naselja, prvi urbanisti - zemljomeri stvarali su po geometrijskom principu, u slavu i čast ortogonalnog sistema, kao i modula za parcelaciju placeva i atara. Zakon koji je u to vreme donet, a koji se može identifikovati sa zakonom o urbanističkom planiranju, u nekim svojim odrednicama važi i danas.

Ukidanje vojne granice uslovljava formiranje novih naselja uz Tisu i Tamiš u cilju postizanja određene ravnoteže rasprostranjenosti naselja po celoj teritoriji, a stara županijska mesta, kao centri, dobijaju svoj posebni značaj.

Period "Kaundka" za ovo područje značio je dalje produbljivanje prostorne organizacije i parcelizacije zemljišta, naročito kada su površine nekadašnjih močvara regulacijom voda oslobođene za zemljoradnju i kada naglo izrastaju varoši vezane uz reku i osnovne puteve.

Versaj, kao sporazum pobednika iz prvog svetskog rata, omeđuje niziju državnim granicama i utiče pa novi nivo odnosa među centrima, tako da se mnoge varoši naglo razvijaju dok neke tavnore i lagano se gase.

Između dva rata područje ravnice doživljava umereni razvoj, jača i raste broj stanovnika većih gradova, a sever je u znaku novog pravca u umetnosti: secesije, koja u arhitekturi, naročito Šubotice i Palića, daje najbolje primere ovog pravca i našoj zemlji.

Ostale varoši razvijaju se izgradnjom proizvodnih objekata, stambene, arhitekture i arhitekture upravnih i društvenih zgrada.

U aprilu 1941. godine počinje rat, koji se brzo seli ka jugu, i četiri godine se uglavnom samo ruši ono što je u arhitekturi stvarano u prethodnim vekovima. Okupator ovog puta nije i graditelj.

Prvih petnaest godina, posle neminovnog poraza potencijalnog osvajača sveta, protiče u znaku velikog entuzijazma, uz relativno malo znanja i tuđe uzore, gde se, u zamahu novog doba često gube kriterijumi za meru, kontinuitet i tradiciju.

Najnovije vreme još nije priča. Ono je puno naboja i protivrečnosti, čas u znaku velikog zamaha, jačanja gradskih centara, čas u umerenoj stagnaciji, koja zapravo stvara preduslove za hladnokrvnije i osmišljenije delovanje u graditeljskom smislu.

Posle naglog raskida sa graditeljskom tradicijom osetila se potreba da se zahvaljujući usporenom ritmu razvoja uspostave određeni mostovi prema prošlosti, koji čuvaju one neprolazne vrednosti u organizmu varoši i njihovih kuća.

Ova priča može da se ispriča i samo na osnovu čitanja poruka sa varoških regulacija, kuća, majura, palata, crkava, zadružnih domova i

ostalnih graditeljskih zapisa.

Varoši i sela

Varoši i sela, majuri, kašteli i salaši ravnice nastajali su i nastaju u skladu sa društvenim poretom, ideologijom, proizvodnim snagama, etnokulturom, tradicijom.

Između dve reči, odnosno dva pojma: spontano i planski, može se postaviti više znakova - znak negacije, znak jednakosti i upitnik. Ono što mi podrazumevamo pod spontanom, a nastalo je u ovoj ravnici, najverovatnije da je bilo plansko u vreme drugih vrednosnih jedinica. Pod planskim podrazumevamo geometrijsku šemu, najčešće pravougaonu, koja je nastala u novije vreme (XVIII vek). Postavlja se pitanje da li je planska organizacija prostora isključivo racionalne prirode ili uključuje i iracionalno?

Na osnovu šturih ostataka daleke prošlosti, perioda takozvane "spontane organizacije", mogu se naslutiti zakonitosti, gde se taj spontanitet pojavljuje samo kao šarm i interpretacija toka misli, veštine, duha i znanja starih graditelja.

Isto tako, u prividno hladnom i racionalnom geometrijskom sistemu, sa izrazito racionalnom komponentom u pristupu, ostavljen je prostor da svaki element tog sistema bude obeležen ličnom, iracionalnom intonacijom. Kuće u ovom kraju su nalik pa ljude: sve su slične, a nema dve iste. Takve su i varoši i sela.

Pitanje koje glasi: kako se projektovalo i gradilo i ravnici, zapravo ne mora da dobije odgovor u nekom konačnom obliku, jer svako vreme je dalo svoj. Zavisno od mera za ocenjivanje, često se mogu izjednačiti pojedini objekti daleke prošlosti sa arhitekturom takozvanih najnovijih tendencija, a isto tako postoje veliki nesporazumi između kuća i

Kuća

Kuća za stanovanje, koja je prva nastala u ravnici, bila je zemunica i poluzemunica sa jednim odeljenjem. Grejala se toplinom tela njenih stanovnika i oskudnom vatricom sa otvorenog ognjišta.

Takozvana tradicionalna vojvođanska stambena kuća je, zapravo, rezultat modifikovanog «tipskog projekta» nemačke kolonijalne kuće iz doba Marije Terezije (XVIII vek). Ova kuća se održala kao prototip gotovo dva stoleća, što s jedne strane može da bude odraz inferiornosti mašte generacije graditelja, a sa druge može da znači da je prototip bio onaj pravi, koji je u sebi sadržao čitavu sintezu načina života i rada ljudi u dugom vremenskom periodu, a istovremeno materijalom i oblikom odoleo čudima ravnice.

Stambena kuća «varoškog tipa», polazeći od proverenih vrednosti seoske kuće, doživljava preobražaj, često u negativnom smislu, u nastojanju da bude što lepša, stavljajući na fasadu šminku i ukrase, u početku baroka, pa zatim ampira, klasicizma, i opšte zbrke eklektičkog vremena. Ova kuća je bila više ili manje kopija dvorca u Šenbrunu, sa prolaznim sobama i salonima koji su se redali bez logike i smisla, a osnovni cilj bio je prestiž.

Krajem XIX i početkom XX veka pojavljuju se u varošima kuće za iznajmljivanje i rentu sa otvorenim koridornim sistemom a zatvorenim atrijumom, gde je bilo važno obezbediti što veći broj stanova na što manjem prostoru. Ove kuće imale su svoje lice i naličje. Lice, koje

je obično gledalo na veliki sokak, sa pompeznim i monumentalnim elementima, i naličje koje i danas često vizuelno pleni, sa skromnim, najčešće, jednosobnim i nekonformnim stanovima okrenutim ka uskom atrijumu.

Između dva rata nastale su prve kuće kao odjeci moderne arhitekture Evrope, u kubističkom ili nacionalno-romantičarskom duhu, ponegde i sa elementima secesije, koje su predstavljale novi domet, prateći više oblikom a manje u funkcionalnom smislu zahteve novog vremena. Ovo su najčešće bile jednosobnice nalik na «vile». Često su se pravile i kuće koje nisu služile za stanovanje već samo za prikazivanje na «velikom sokaku» i za eventualne goste.

Očigledno, počeo je jedan veliki nesporazum i raskorak između kuće, kao složenog društveno-ekonomskog i kulturnog pojma, i njenih stanovnika, kao korisnika njene udobnosti i topline, a taj nesporazum sa manjim izuzecima traje do danas.

U najnovije vreme, sa posleratnim generacijama arhitekata i velikim zamahom, pre svega u finansiranju stambene izgradnje, kuća postaje «stan» pod jačom ili manjom kontrolom društva. U gradovima u porastu niču nova stambena naselja sa velikim kućama s mnoštvom stanova, gde se uz primenu normativa, a sve u svetlu Atinske povelje, obezbeđuju za svakog stanovnika: površine sa zelenilom, dečija igrališta, parkinzi, trotoari, javne garaže i zajedničke prostorije sa dovoljno kvadratnih metara za obavljanje takozvane «tehnologije stanovanja» u «mašinama» koje su za to podobne.

Ovo je bio veliki zadatak sa nedovoljno ulaznih podataka za novu generaciju arhitekata, koja je u rasponu od moći investitora i znanja izvođača tražila mogućnost da se iskaže. Malo je primera koji mogu da posluže kao uzor ispunjenja ovog zadatka.

Međutim, u ovom delu stambene arhitekture, ipak je uveden izvestan red i normirane su neke stvari u sistemu društveno-usmerene stambene izgradnje. Iako su rezultati relativno skromni, ipak se može ukazati na neke domete koji su išli u pravcu nastojanja da pored zadovoljenja potreba, ostvare i druge kvalitete u funkcionalnom, kompozicionom i vizuelno-estetskom smislu.

Individualna kuća, kao negdašnji osnovni prototip u stambenoj izgradnji, doživela je veliku krizu.

Lišena društvene kontrole, bila je prepuštena čudima investitora i svesti arhitekata, tananoj niti koja se lako prekidalas. Napuštajući tradicionalnu kuću kao «opterećenje prošlost», savremeni graditelji ulaze u improvizacije svih kategorija, a jedan od «optuženih», u ovom slučaju, je i sam arhitekt.

Proizvodne kuće u ovom kraju imaju, takođe, dugu tradiciju. One koje su među prvima nastale i koje su nestju, do danas su neprevaziđene po sintezi lepote, izraza, materijala i funkcije, a to su: vetrenjače i suvače. Ove prve, koristeći proletrije i jesenje vetrove nezaštićenih područja, sa lokacijama na «kraj sela», i danas, možda i više nego ranije, raduju putnika svojom elegancijom, siluetom i veselim knilima upisanim u nebo ravnice.

Mlinovi, pivare, olajdžinice, od pre dvesta i više godina, pa kasnije šećerane, silosi, livnice, do «sojare», predstavljaju značajan graditeljski poduhvat monofunkcionalne arhitekture u službi tehnologije, a neke od njih imaju izuzetne arhitektonske domete i kao objekti i kao siluete varoši i sela.

Sve zgrade koje su vezane za poljoprivredu: kotarke, evedre, štale,

golubarnici, obori, šupe i nadstrešnice, koje su ulazile u sastav jednog domaćinstva ili salaša, preslikavale su se kasnije na velika gazdinstva, spahiluke, poljoprivredna dobra. Ono što je za sve karakteristično, to je iskrenost u pristupu projektovanja u službi tehnologije i proizvodnje, ali sa veštinom majstora da se kuća oplemeni snagom volumena i elegancijom arhitektonike, funkcionalnošću i iskrenošću materijala. U ovoj sferi projektovanja i građenja bilo je najmanje promašaja, a kvaliteti mogu poslužiti kao uzor i za druge oblasti projektovanja i građenja.

Posebno poglavlje iz ove oblasti su stare ciglane i crepane, tvornice graditeljskog materijala ravnice, koji kao arhitektura u slobodnom prostoru predstavljaju, možda, najatraktivnije oblike kubusa i silueta, sa elegantnim dimnjacima i zdepastim pećima nalik na stare tvrđave. Kuće za zajedničke potrebe: županije, finansijske palate, bolnice, načelništva, sudovi, apoteke, železničke stanice, trgovačke radnje, hoteli prenočišta, čarde i svakovrsna nadleštva u prošlosti, kao i razne upravne zgrade, ugostiteljski objekti, objekti zdravstvene zaštite, robne kuće i slično, imaju drugu tradiciju i oduvek su bili dobra mogućnost za investitora (koji je bio država ili zajednička kasa) i arhitektu da se iskažu.

Ostaće zabeleženo da su to najpompezniji, najautoritativniji, najluksuzniji, a po dimenzijama često najobimniji objekti prošlosti i sadašnjosti.

Teškoća u projektovanju i građenju ovih objekata često je bilo u tome kako nadmašiti do tada viđeno, kako po sadržaju tako i po raskoši, i primeni jedinstvenih i neobičnih materijala.

Iz ove grupe objekata teže je izdvojiti one koji su u određenoj ravnoteži sa sveobuhvatnim mogućnostima društva i vremena u kojima su nastajali. Zamišljene kao zgrade autoriteta i prestiža, one uglavnom izražavaju taj duh, i na njima se najbolje može registrovati stil vremena u kome su zidane (od baroka preko klasicizma, eklektike, ampira, secesije i romantizma do moderne i postmoderne). Kašтели, majuri i salaši nastali u međuprostoru atara, za različite potrebe, imaju zajedničko obeležje u prijatnoj izolaciji od seoskih i varoških zbijenosti. Razlika im je u osnovnoj funkciji i uzroku nastajanja.

Kašтели po poljima ravnice, zamišljeni kao vikendice peštanske vlastele i kao uprave spahiluka, rađeni su po uzorima dvoraca evropskih vladara, a istovremeno su bili centralni objekat šireg ekonomskog dvorišta sa proizvodnim kućama i kućama za rad i poslugu.

Majuri i salaši bili su više u funkciji proizvodnje i organizovani su kao samostalne prostorne jedinice pogodne za ceo reproduktivni tok u poljoprivredi (sejanje, žetva, vršidba, ishrana, grejanje i uzgoj stoke za rad i ishranu). Organizacija ovih površina i arhitektura objekata je bila rezultat, pre svega, potreba i nataloženog iskustva proizvodnje koja se dugo vremena nije menjala. Produžetak ovog kontinuiteta su poljoprivredna dobra i farme, sa arhitekturom koja je nešto ispod dometa nekadašnje, za vreme u kojem je nastala.

Sakralna arhitektura – crkve, groblja, spomenici i spomen-obeležja, spomen-domovi i spomen-muzeji na tlu ravnice – proteže se od praistorije do danas. To su humke, paganska i hrišćanska svetišta, barokni i gotski tornjevi crkava XVIII i XIX veka sa kojih se čitalo vreme, a zvona objavljivala pobeđe i poraze.

U najnovije vreme širom ravnice izgrađena su spomen-obeležja i

spomenici NOB-a i revolucije, kao zapisi vremena tragedija, borbe i pobeđe. Izrečeni su raznolikim jezikom i likovnim izrazima, koji variraju od prvih naivnih predstava spomenika po uzoru na nadgrobne spomenike uvećanih dimenzija, pa do pokušaja obuhvatanja veće teritorije više funkcionalnog karaktera i transponovanja jednog drugog kontinuiteta sa merom i osećajem, u želji da se oblikom, materijalom i prostornom organizacijom postigne utisak sinteze i upečatljivosti, kao i odgovarajuća porika bliske prošlosti, a verna vremenu u kom je nastala.

PORUKE

Poruke koje se mogu iskristalisati kao neka vrsta sinteze o projektovanju i građenju u ravnici mogle bi se formulisati na više načina, ali ja mislim da treba pomenuti sledeće:

- Najveći deo prostora u kome živimo je proizvod planiranja i projektovanja sa dugom tradicijom. Nekad se projektovalo iz centra Beča i Pešte, po naredbini ili putem konkursa, da bi se kasnije mnogi od tih projekata usvojili kao model gradnje i preuzimali kao obrasci već gotovih objekata.
- U naše vreme projektovanje je institucionalizovano i često se svodi na rutinu struke gradogradnje i kućegradnje, sa usamljenim naporima pojedinih stvaralaca, da svaki projekat dožive kao novu kreaciju i avanturu, koja uključuje dodatni mentalni napor.
- Šta i kako se gradilo, direktno je zavisilo od stanja svesti, mogućnosti, moći, kulture i politike vremena u kome je nastalo. Retka su ostvarenja koja u svom pristupu podrazumevaju i prihvataju nasleđe i tradiciju, kao mostove prema sadašnjem vremenu, podrazumevajući tu trenutak, meru i mogućnost društva za koje se sada gradi.
- Oduvek su postojali nesporazumi na nivou finansijer – arhitekt – izvođač, i u zavisnosti od toga kako su ti nesporazumi rešavani, dobijena su dela prolazne ili manje prolazne vrednosti. O visokom dometima, prizašlim iz ovih relacija, teško je govoriti, jer su uglavnom izuzeci.
- Savremene tehnološke mogućnosti i pretencioznosti investicija stavljali su »majstore« na velika iskušenja, pa je rezultat često bio poražavajući i obeshrabrujuće je delovao na generacije arhitekata koji dolaze.
- Potrebno je pronaći način ocenjivanja i vrednovanja savremene arhitekture u pravcu kompleksnijeg pristupa avanturi stvaranja, a na najboljim tradicijama proizvodne arhitekture ovog podneblja, koja je na najadekvatniji način podrazumevala funkcije, formu i materijal, ne favorizujući ni jedan od tih elemenata.
- Najviše zanemareni fenomen – individualnu kuću, a i druge tipove stambene izgradnje i sklopove, treba staviti u žižu interesovanja kroz kriterijume racionalnosti svih kategorija (od dimenzija do energetike) koristeći pri tom iskustva drugih, i ono što je vekovima nataloženo.

DaNS

DRUŠTVO ARHITEKATA NOVOG SADA

**USTANOVILO JE 1994. GODINE KAO NAJVIŠE PRIZNANJE ČLANOVIMA
DRUŠTVA ARHITEKATA NOVOG SADA ZA IZUZETAN, STVARALAČKI I
PREGALAČKI DOPRINOS ARHITEKTURI**

TABAKOVIĆEVU NAGRADU ZA ARHITEKTURU